

STENOGRAFSKE BELEŠKE

PRIVREMENOG NARODNOG PREDSTAVNIŠTVA

SRBA, HRVATA I SLOVENACA

14. REDOVNI SASTANAK

PRIVREMENOG NARODNOG PREDSTAVNIŠTVA

KRALJEVSTVA SRBA, HRVATA I SLOVENACA

DRŽAN 8. APRILA 1919. GODINE U BEOGRADU.

PRESEDAO :

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović

SEKRETAR,

Pera Jovanović.

Prisutni su bili g. Predsednik Ministarskog Saveta i gg. Ministri suma i ruda, Ministar za ishranu i obnovu zemlje, Ministar za agrarnu reformu i Ministar za Ustavotvornu Skupštinu.

Početak u 16 i 30 časova.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo, otvaram 14. redovni sastanak. Izvolite čuti protokol prošlog sastanka.

Sekretar Pera Jovanović: Pročita protokol 13. redovnog sastanka.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ima li ko šta da primeti na pročitani protokol? (Nema.)

Prima li se pročitani protokol? (Prima se.)

Objavljujem, da je pročitani protokol primljen.

Izvolite čuti molbe, koje su upućene Narodnom Predstavništvu.

Sekretar Pera Jovanović: Pročita molbu vlasnika zgrada, da se pitanje o zakupu zgrada i odnos između zakupaca i zakupodavaca reguliše na pravičnoj osnovi.

Udruženje vlasnika zgrada u Beogradu podnosi žalbu na predlog zakona o kirijama i predlaže razne izmene u korist vlasnika zgrada, koje šalje u prilogu.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ova molba, koja se odnosi na ovaj zakonski predlog, koji imamo baš sada da rešavamo, uputiće se nesamo odboru za molbe i žalbe, nego i odboru za proučavanje tega zakonskog predloga, kako bi se mogao koristiti napomenama koje su tu iznesene.

Sekretar Pera Jovanović: pročita dalje molbe:

Mile Julića, radnika iz Siska, da mu se naknade troškovi, na koje je osuđen od austro-ugarskih vlasti po krivici zbog veleizdaje;

Pavla Čepaneca iz Varaždina, da se obustavi sječa šume u biskupiji Tomaševac;

Danice Milšković, udove, za regulisanje penzije; sela Petrovca, opštine turekovačke, da mu se ustupi državna utrina;

Vukosava Milunovićeva iz Velikog Šiljegovca za pomoć;

glavnog odbora zanatlijskog saveza u Srbiji za pomoć;

Blagoja Stankovića, poštara, da mu se uvažavaju godine službe, provedene u vojsci;

Radovana Dobrosavljevića, da mu se priznaju ratne godine u duple radi penzije;

rudarskih radenika iz senjskog rudnika, da im se isplate nadnice od evakuacije do oslobodjenja Srbije;

Svetozara Jovanovića, invalida, da se poveća invalidska potpora.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ove će se molbe uputiti odboru za molbe i žalbe.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Izvolite čuti jednu molbu za odsustvo.

Sekretar Pera Jovanović: pročita molbu poslanika Milana Rojca, da mu se odobri 14 dana odsustvo.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Odo-brava li Skupština traženo odsustvo? (Odobrava.) Objavljujem, da je Skupština odobrila traženo odsustvo.

Sekretar Pera Jovanović: pročita interpelacije:

Dr. Vjekoslava Kukovca i drugova o obimu delokruga zemaljske vlade u Ljubljani na Ministra za Ustavotvornu Skupštinu i izjednačenje zakona;

Halid bega Hrasnice i drugova na Ministra Unutrašnjih dela u postupku javnih organa kotara deretnaskog u Bosni;

dra. Frana Šaubaha i dr. na Ministra Inostranih dela o zarobljenicima u Italiji;

Franje Pišeka i dr. na gosp. Ministra Poljoprivrede o nabavši veštačkog djubreta i krepke hrane; Janeza Brodara i ostalih o ratnim dobicima.

(Vidi sve interpelacije na kraju sednice.)

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Sve će se ove interpelacije uputiti nadležnoj gg. Ministrima.

Sekretar Pera Jovanović: Pročita pozdrav trogirskog jugoslovenskog radništva, upućen Narodnom Predstavništvu i Okružne Skupštine okruga bitoljskog, kojim čestitaju rad Narodnog Predstavništva:

Državno Vijeće

Beograd.

Trogir.

Trogirsko Jugoslovensko radništvo sa svoje prve sjednice oduševljeno pozdravlja svoje prvo predstavništvo, „puno pouzdanja da će ono čim skorije riješiti pravedno radničko pitanje i priskočiti u pomoć radnicima, koji svijesni i vjerni svojim narodnim načelima gladuju i ustrpljivo čekaju bolju budućnost u ujedinjenoj Jugoslaviji.

Jugoslavenski Radnici.

Narodnom Predstavništvu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Bitolj.

Beograd.

Okružna Skupština naroda okruga bitoljskog, srećna u slobodi i radosna i bezbedna u velikoj otadžbini Srba, Hrvata i Slovenaca pozdravlja narodno predstavništvo i želi mu uspješan i koristan rad. Čvrsto odlučan i svestan dužnosti da kao slobodan narod Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca brani i pomaže svoju otadžbinu svima svojim umnim i fizičkim silama, narod okruga bitoljskog živo želi da granice našeg Kraljevstva budu osigurane i omeđene onako kako je zaslužila pravedna Srpska i Jugoslovenska stvar, da neprijatelj i pakosnik — Bugarska, bude kažnjena za počinjene zločine i da se granica prema njoj obezbedi tako, da bi i deo Srpskog plemena pod bugarskim jarmom dobio slobodu i ušao u zajednicu našeg Kraljevstva.

Ovlašćeni potpisnici:

Predsednik okružne skupštine: Ranko Trifunović.
Članovi: Banbanović Petar, Lešnarević Stanko, Dimitrijević, Strežović.

Sekretar Pera Jovanović: Pročita akt Ministra za Ishranu i obnovu zemlje, da će odgovoriti na interpelaciju Čede Kostića i drugova, kad se stavi na dnevni red.

Ministar šuma i rudnika, da će odgovoriti na interpelaciju Antuna Sušnika i drugova, kad bude stavljena na dnevni red.

Ministar za ishranu i obnovu zemlje, da će odgovoriti na interpelaciju Stojana Kostića, kad bude stavljena na dnevni red.

Ministra za ishranu i obnovu zemlje, da će odgovoriti na interpelaciju Ivana Vesenjaka i drugova, kad bude stavljena na dnevni red.

Ministra za ishranu i obnovu zemlje, da će odgovoriti na interpelaciju Stanka Banića i dr., kada bude stavljena na dnevni red.

Predsednika Ministarskog Saveta, da nalazi, da za sada nije oportuno odgovoriti na interpelaciju gospodina Juraja Biankinija o deportiranju nevinih ljudi iz Dalmacije u Italiju.

Ministra Priprema za Ustavotvornu Skupštinu, da će odgovoriti na interpelaciju dra. Kukovca o decentralizaciji državne uprave u delokrugu zemaljske vlade u Ljubljani, kad bude stavljena na dnevni red.

Sekretar Pera Jovanović: pročita proteste:

Jugoslovenske Muslimanske organizacije u Zenici protiv rešavanja agrarnog pitanja putem naredaba.

Predsjedništvu Narodnog Predstavništva

Beograd.

Zenica, 788, 59, 29, 4/30.

Najodlučnije protestujemo da se agrarno pitanje riješava naredbenim putem u oči zasjedanja narodnog vijeća predhodnim mjerama riješavanja toga socijalnog problema od najveće važnosti; ugrožuje se opstanak maloposjednika te tražimo da se to velevažno pitanje riješi pravedno za obje strane te da se omogući da i mali posjednik dobije dovoljno produktivne zemlje.

Odbor Jugoslovenske muslimanske Organizacije.

Jugoslovenske Muslimanske organizacije iz Bugojna protiv rešenja agrarnog pitanja.

Narodno Predstavništvo

Beograd.

Bugojno, 966, 2, 31, 8/30.

Priključujemo se protestu mjesnog odbora Jugoslovenske Muslimanske Organizacije u Sarajevu, u pogledu riješavanja agrarnog pitanja.

Odbor Jugoslovenske Muslimanske organizacije.

Jugoslovenske Muslimanske organizacije u Žebču protiv rešenja agrarnog pitanja.

Predsjedništvu Privremenog Narodnog Predstavništva

Beograd.

Žepče, 62645 6/10.

Muslimani Žepčkog Kotara organizovani na programu Jugoslovenske muhamedanske organizacije

najodlučnije protestuju, što su im svi zastupnici osem dra. Spahe i Hrasnice čisto nametnuti, a nisu priznati njihovi valjano izabrani zastupnici, i što agrarno pitanje vlada rešava naredbenim putem, a na štetu dosadanjih vlasnika.

Mjesni odbor Jugoslovenske Muslimanske Organizacije u Žepču.

Mesnog odbora jugosloveskog odbora Muslimana u Konjici protiv izbora članova za Narodno Predstavništvo.

Predsedništvu Narodnog Predstavništva

Beograd.

Konjic, 20, 3/4, 5, 30.

Mesni odbor jugoslovenske muslimanske organizacije u Konjicu priključuje se protestu protiv nametanja muslimanskih članova toga tijela kao i predlogu Muftije Maglajca i sarajevskog odbora u pitanju agrarne reforme.

Tajnik:

Hadžić

Predsednik:

Kasimović.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Izvolite čuti jedno saopštenje.

Sekretar Pera Jovanović: Pročita akt Predsednika Ministarskog Saveta, kojim izveštava Skupštinu o kandidatima, koje je izabrao Državni Savet za upražneno mesto Predsednika i jednog člana Glavne Kontrole i moli, da se izvrši izbor od ovih kandidata.

Kabinet

Predsednika Ministarskog Saveta

Kraljevstva Srba Hrvata i Slovenaca

P. M. 8/2. 1385.

Privremenom Narodnom Predstavništvu.

Na osnovi člana 179. Ustava, ima se izvršiti izbor za upražnjeno mesto predsednika i jednog člana Glavne Kontrole.

Državni Savet izvršio je kandidaciju za oba mesta u smislu gornjeg ustavnog naređenja, i dostavio mu listu kandidata i to: za mesto predsednika: g. Kostu Borisavljevića sudiju kasacionog Suda i Milorada Vuičića načelnika Ministarstva Unutrašnjih Dela, a za člana kandidovao je gg. Milana Vukićevića prvog sekretara Državnog Saveta i Mihaila Protića Načelnika Šumarskog Odelenja Ministarstva Privrede.

Čast mi je poslati imena ovih kandidata, s molbom da Narodno Predstavništvo, saobrazno čl. 179. Ustava, izvoli sa ove liste izabrati jedno lice za Predsednika i jedno za člana Glavne Kontrole.

Beograd, 5. aprila 1919. god.

Predsednik Ministarskog Saveta:

Stojan M. Protić s. r.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo, ovo će se pitanje staviti na dnevni red na jednoj od narednih sednica.

Izvolite čuti dva zakonska projekta vladina.

Sekretar Pera Jovanović: pročita akt Ministra za agrarnu reformu, kojim sprovodi Narodnom Predstavništvu projekat zakona »Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme«:

Ministarstvo

za Agrarnu Reformu.

Privremenom Narodnom Predstavništvu.

Čast mi je u prilogu ovoga akta poslati Narodnom Predstavništvu projekt zakona »Prethodne Odredbe za pripremu agrarne reforme«, zajedno sa prepisom ukaza Njegovog Veličanstva Kralja s molbom na naknadno zakonodavno odobrenje.

Ovaj zakonski projekt nije mogao biti poslat Državnom Savetu na mišljenje u smislu § 144. Ustava, pošto je Državni Savet, aktom svojim od 4. aprila 1919. broj 115. upućenim Gosp. Ministru Predsedniku, izvestio, da nema kvoruma za rad, te se sa obzirom na hitnost i važnost predmeta ne može čekati, dok savet bude u mogućnosti, da sastavi kvorum.

U Beogradu, 8. aprila 1919.

Br. 2

Ministar za agrarnu reformu:

Dr. Poljak.

U ime Njegovog Veličanstva

PETRA I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca

a na osnovu ovlašćenja (član 53. Ustava)

Njegovog Kraljevskog Visočanstva

ALEKSANDRA

Naslednika Prestola

Ministarski Savet

Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca

na predlog Ministra za socijalnu politiku

rešio je i rešava:

Predhodne odredbe

za pripremu agrarne reforme.

I. Raskidanje kmetovskog odnosa.

§ 1.

Kmetovski (čivčijski) odnos u Bosni i Hercegovini, zatim u novim krajevima Srbije i Crne Gore razrešuje se, a novo se stvaranje kmetovskog (čivčijskog) odnosa zabranjuje.

§ 2.

Dosadanji kmetovi (čivčije) proglašuju se slobodnim vlasnicima dosadašnjih kmetovskih zemalja.

§ 3.

Dosadnji vlasnici (age) dobijaju za oduzetu im zemlju odštetu, koju im garantuje država.

Posebним će se zakonom odrediti visina odštete i način kako će se ona isplatiti.

§ 4.

U odštetu ima se uračunati i kmetovske dugovine (hak) za 1918. godinu.

§ 5.

Do rešenja pitanja o odšteti, davaće se dosadašnjim vlasnicima kad zatraže privremena renta srazmerno njihovom dosadašnjem dohodku od kmetovskih zemalja. Isplaćena privremena renta, obračunaće se naknadno.

Dosadašnjim vlasnicima zemljišta, koji bi usled raskidanja kmetovskih odnosa hteli umesto rente ili odštete ili dela istih dobiti odgovarajuću vrednost u zemljištu i to u tolikoj meri, u kolikoj je mogu sami obradivati, daće im se zemlje od eksproprijiranih velikih poseda ili od državnog zemljišta.

§ 6.

Do daljnje zakonodavne odredbe obustavljaju se svi sporovi (parnice) i sva izvršenja (ovrhe), što su u toku, a koja su nastala iz kmetovskog (čivčijskog) odnosa.

Isto se tako obustavljaju tužbe, parnice i ovrhe radi naplate dužnih uknjiženih tražbina na dosadašnjim kmetovskim zemljama.

Konačno se do daljnje zakonodavne odredbe obustavljaju: tužbe, parnice i ovrhe radi plaćanja anuiteta na zemlju ranijeg (fakultativnog) odkupa kmetovske zemlje.

II. Raskidanje kolonatskog odnosa.

§ 7.

Kolonatski ostali kmetstvu slični odnosi između gospodara zemljišta i težaka u Istri, Goričkoj, Dalmaciji i drugim oblastima kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca raskidaju se saobrazno ustanovama prvoga poglavlja (§ 1.—6.) ovih odredaba.

§ 8.

Proglašuju se ništetnima sve presude koje su tečajem ovog rata na korist vlasnika zemalja u gore (§ 7.) navedenim oblastima Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca bile izrečene u sporovima radi razvrgnuća težačkog (kolonatskog) odnosa te se u svim ovakvim slučajevima ima povratiti ono stanje, koje je bilo na snazi u početku rata.

Tako uspostavljeni odnos ima se onda razvrgnuti prema propisima ovih odredba.

Izuzimaju se slučajevi u kojima je vlasnost dotičnog zemljišta do dana proglašenja ovih odredba uz dobru veru prešla u treće ruke.

III. O razdeobi velikih poseda.

§ 9.

Svi veliki posedi na teritoriju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca eksproprijšu se. Iz njihove površine daće se zemlje onim državljanima, koji se bave obradivanjem zemlje, a zemlje u opšte nemaju, ili je nemaju u dovoljnoj meri, i to toliko, koliko mogu sami sa svojom porodicom obradivati.

Prvenstvo kod ove razdiobe imaju invalidi, udovice i siročad ratnika, vojnici i dobrovoljci, koji su se borili za oslobodjenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca. O preostaloj površini eksproprijiranog zemljišta, kao i o tome, što se smatra velikim posedom u smislu ovih odredaba, određiće se posebnim zakonom prema posedovnim i ekonomskim prilikama pojedinih krajeva.

§ 10.

Bez obzira na ustanovu § 9. proglašuju se odmah velikim posedima:

- a) sva fideikomisna dobra;
- b) svi posedi, koji imaju površinu označenu pod tačkom c) a koji su izdani pod zakup jednom zakupniku ili koji uopšte nisu ili su samo delomično izdani;
- c) oni posedi koji obuhvataju površinu od bar 100 do 500 jutara (po 1600 kvadratnih hvati) obradivog zemljišta, prema posedovnim i ekonomskim prilikama svoga kraja.

Ovi će se posedi odmah podvrći privremenoj razdiobi (§ 14.) redom od najvećeg prema sve manjem.

§ 11.

Odšteta veleposednika za eksproprijisanu zemlju, njena visina i način otplate određiće se naknadno zakonodavnim putem a dotle se ima postupati saobrazno § 5.

§ 12.

Bez odštete oduzimaju se ovi posedi:

- a) svi posedi habsburške dinastije i članova habsburške carske porodice;
- b) svi posedi dinastije neprijateljskih zemalja;
- c) svi posedi koji su negda darovani tuđincima za usluge učinjene habsburgovcima, a nisu dosad prešli u treće ruke.

§ 13.

U §-u 11. predviđjena odšteta za one posede koji su nabavljeni za vreme rata i za koje postoji osnovna sumnja, da su stečeni nerazmernim ratnim dobitkom neće se isplatiti vlasnicima, dok se ne doneše posebni zakon o postupanju sa ratnim dobitcima.

§ 14.

Dok se razdioba velikih poseda ne bude mogla definitivno provesti u smislu §-a 9. dotle će država posede označene u §-u 10. izdavati osobama nave-

denim u §-u 9. privremeno pod zakup u manjim ili većim kompleksima.

Zakupnina ustanoviće se naknadno prema mesnim prilikama.

§ 15.

Razrešuju se svi zakupni ugovori nad onim velikim posedima, koje sam zakupnik ne obradjuje kao stručni ekonom ili kao zemljoradnik sa svojom porodicom.

Zakupni ugovor nad velikim posedima, koji su izdani u zakup u manjim parcelama osobama označenim u prvoj alineji nerazrešuju se do daljnje zakonske odredbe, samo se ugovorena zakupnina kao i način i rokovi odplate, na zahtev interesenata može proglašiti ništetnom, pa će se ponovno odrediti prema mesnim prilikama.

Saobrazno ovim ustanovama ima se postupati i kod zakupstvu sličnog odnosa u Bosni i Hercegovini, poznatog pod imenom: prioreci, pridržnici, prisjednici, napoličari.

§ 16.

Zabranjuje se davanje zemljišta u podzakup, a u koliko takvi postoje glavni se zakup razrešuje. Podzakupci postaju do daljnje zakonske odredbe kao zakupnici u posedu podzakupljenog zemljišta, te će sa njima postupati kao sa zakupnicima u smislu §-a 15. alin. 2.

Od ove ustanove izuzeti su odnošaji podzakupca dosad nastalih između zemljoradničkih (seljačkih) zadruga, njihovih centrala i njihovih članova. No na zahtjev podzakupnika može se ili visina zakupnine i rokovi plaćanja podvrgnuti reviziji saobrazno prvoj alineji ovog paragrafa ili podzakup u opće razrešiti.

IV. Šumski posedi.

§ 17.

Svi veći šumski kompleksi prelaze u svojinu države pa će zemljoradnici u njima imati pravo na popašu i drva za ogrev i gradju.

§ 18.

Odšteta vlasnicima šuma, kao i reguliranje seljačkih prava na popašu i drva odrediće se specijalnim zakonima.

V. Revizija segregacije.

§ 19.

U krajevima gde su bivši kmetovi (podanici) segregacijom oštećeni u korist vlastelina (spahije), ima se na zahtev oštećenika provesti revizija.

VI. Zaključne ustanove.

§ 20.

Ove se odredbe ne odnose na onaj teritorij Srbije, koji je ona imala do 1912. godine.

§ 21.

Nitko nije vlastan po ovim odredbama dobiti zemljište do daljnje zakonske odredbe ni otudjiti ni založiti, niti uopšte drugom u posed predati. Svaki ugovor protivan ovim odredbama, ništavan je.

§ 22.

Blagodati ovih odredaba gubi svaki onaj, ko iza proglašenja ovih odredaba bude otimao, samostalno delio ili pljačkao tuđe posede, te bude radi toga osuđen.

§ 23.

Ove prethodne odredbe stupaju na snagu danom proglašenja u »Službenim Novinama Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca« i imadu se podneti Narodnom Predstavništvu na naknadno ustavno odobrenje.

Provedba se poverava Ministru za Agrarnu Reformu.

U Beogradu, 25. februara 1919. god.

Sekretar Pera Jovanović pročitao akt Ministra za agrarnu reformu, kojim sprovodi Narodnom Predstavništvu projekat zakona o ovlašćenju Ministarskog Saveta po predmetu agrarne reforme.

Ministarstvo
za Agrarnu Reformu.

Privremenom Narodnom Predstavništvu.

Čast mi je u prilogu ovoga akta poslati Narodnom Predstavništvu projekt zakona o ovlašćenju ministarskog saveta o predmetu Agrarne Reforme, zajedno sa mišljenjem Državnog Saveta izloženim pismom Državnog Saveta od 2. aprila 1919. godine broj 129, upućeno Gospodinu Ministru za socijalnu politiku, a i sa prepisom Njegova Veličanstva Kralja, s molbom na rešenje.

Broj 3

Beograd, 8. aprila 1919.

Ministar za agrarnu reformu:
Dr. Poljak s. r.

U ime Njegovog Veličanstva

Petra I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca

Mi

ALEKSANDAR NASLEDNIK PRESTOLA
na predlog Našeg Ministra za Agrarnu Reformu, a po saslušanju Našeg Ministarskog Saveta, rešavamo:

Ovlašćuje se Ministar za Agrarnu Reformu, na osnovu čl. 34. Ustava, da Narodnom Predstavništvu, sazvanom u Beogradu za 1. mart 1919. god. može podneti na naknadno zakonodavno odobrenje »Prethodne Odredbe za pripremu agrarne reforme« od 25. februara 1919. godine.

Naš Ministar za Agrarnu Reformu neka izvrši ovaj Ukaz.

U Beogradu, 8. aprila 1919.

Aleksander.

Ministar za agrarnu reformu:

Dr. Poljak.

Državal savet
kraljevine Srbije

Br. 129.
2. aprila 1919. god.
Beograd.

Gospodine Ministre!

Državni Savet proučio je predlog, koji ste pismom Vašim od 31. marta o. g. broj 1481 izvoleli poslati mu da o njemu da svoje mišljenje, kao o: »Zakonskoj osnovi o ovlašćenju Ministarskog Saveta, da donosi uredbe, koje će imati silu zakona«.

Na osnovu čl. 144. Ustava Državni Savet je o podnesenom predlogu sledećega mišljenja:

»Da, i ako Državni Savet smatra, da je uvek za svaku temeljnu i važnu reformu — kakve su agrarna reforma i osiguranje radnika, kojima se ovaj predlog bavi — bolje imati kao osnovu potpun zakon, ipak, a s obzirom na hitnost predmeta, Državni Savet nalazi, da je predlog umestan, i da nema na isti ništa da primeti«.

Primate, Gospodine Ministre, uverenje moga odličnog poštovanja.

Za

Predsednika Državnog Saveta,

Član

Živ. Živanović s. r.

U ime Njegovog Veličanstva

Petra I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca

Mi

ALEKSANDAR NASLEDNIK PRESTOLA

na predlog Našeg Ministra za Agrarnu Reformu, a po saslušanju Našeg Ministarskog Saveta, rešavamo:

Ovlašćuje se Ministar za Agrarnu Reformu, na osnovu čl. 34. Ustava, da Narodnom Predstavništvu, sazvanom u Beogradu za 1. mart 1919. godine, može podneti na rešenje zakonsku osnovu o Ovlašćenju Ministarskog Saveta, po predmetu agrarne reforme.

Naš Ministar za Agrarnu Reformu neka izvrši ovaj Ukaz.

U Beogradu, 8. aprila 1919.

Aleksandar s. r.

Ministar za agrarnu reformu:

Dr. Poljak s. r.

Zakonska osnova o ovlašćenju Ministarskog Saveta po predmetu agrarne reforme.

§ 1.

Ovim zakonom ovlašćuje se Ministarski Savet, da po predmetima, koji su po Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme od 25. februara 1919. godine, ostavljene zakonodavnom uredjenju, donosi Uredbe, koje će imati silu zakona.

§ 2.

Uredbe Ministarstva, donesene na osnovu ovog zakona, podnet će se Zakonodavnom Telu na naknadno Ustavno odobrenje.

§ 3.

Izvršenje ovoga zakona poverava se Ministru za agrarnu reformu.

§ 4.

Ovaj zakon stupa na snagu, kada ga Kralj potpiše i bude proglašen u »Službenim Novinama«.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Za ova dva zakonska predloga, koji se tiču agrarne reforme, treba izabrati odbore od 14. lica, pošto su oni vrlo važni. Po poslovniku svaka sekcija treba da izbere po jednog, a mi ćemo sada izabrati po dva. Da bi mogli da izvršimo ovaj izbor, ja dajem 10 minuta odmora. Molim, da svaka sekcija odredi po 2 člana u ove odbore.

(Posle odmora.)

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo! Izbor odbora nije se mogao izvršiti, jer za vreme izbora pojavila se želja, da se ovaj odbor, koji ima da prouči to vrlo važno pitanje, pitanje agrarno, da se izbere sporazumno sa grupama i da se izberu ljudi spremni, koji treba da udju u taj odbor. Stoga, gospodo, ovaj se izbor odlaže za sutra u 11 časova i pozivam sekcije, da se sastanu i da izvrše izbor, pošto se prethodno grupe sporazumu.

Gospodo! Sad prelazimo na dnevni red. Prva tačka dnevnog reda je izveštaj odbora za ocenu poslaničkih predloga o predlogu g. Antona Kristana i drugova.

Odbor je podneo Narodnom Predstavništvu ovaj izveštaj:

Gospodinu Predsedniku

Privremenog Narodnog Predstavništva

ovde.

Predlog g. Antona Kristana i drugova o ograničenju slobodne trgovine odboru je čast podneti Vam ga s molbom da izvolite isti uručiti gg. predlagačima na novu redakciju, jer nam se čini da je predlog umesan, ali da mu ne dostaje zakonska forma.

Beograd, 7. III. 1919. g.

Sekretar:

Presednik:

Tripko Žugić s. r.

Dr. M. Drinković s. r.

Prema tome, gospodo, predlog ovaj nije usvojen. Po poslovniku predlagač ima prava, da brani svoj predlog u Narodnom Predstavništvu i molim g. predlagača, da to učini.

Ima reč gospodin Petejan.

Poslanec Josip Petejan: Ta predlog smo stavili po sklepu ministrskega sveta, potom katerega je bila sklenjena svobodna trgovina za našo zemljo, ker smo videli posledice, ki jih bo imela za naše delavsko ljudstvo in uradništvo posebno v naši Sloveniji. Ker smo bili obenem prepričani, da je bilo nemomoče, da bi ministrski svet preklical svoj sklep, smo smatrali za svojo dolžnost, da stavimo ta nujni predlog, da bi se ta sklep vsaj nekoliko ublažil v korist našega delavskega ljudstva.

Gospodje, v tem kratkem času odkar imamo svobodno trgovino, so se že pokazale nje grozne posledice. Če pogledate na našo pokrajino, vidite, da so danes cene živilom poskočile za 100%, medtem, ko se na drugi strani dohodki delavstva in uradništva niso povišali niti za vinar.

Zato smo smatrali, da je ta predlog nujen in da naj se v tem oziru odpomore na način, kakor je mišljeno v našem predlogu; na eni strani naj se vsem našim pasivnim pokrajinam odkažejo aktivni kraji, kjer se bodo nakupovala živila po zmernih cenah, na drugi strani naj pa priskoči vlada revnemu prebivalstvu na pomoč s tem, da živila, ki so se nakupila po razmeroma visokih cenah, prodaja nekoliko ceneje in primanjkljaj nadomesti vlada sama.

Iz teh ozirrov bi vas prosil v imenu našega kluba, da se sprejme ta predlog kot nujen in da se o njem razpravlja.

Uvažujem predlog odbora za umestnost poslanskih predlogov, da predlog ni stiliziran v zmislu zakona. Z ozirom nato izjavljam da bomo v slučaju da zbornica predlog sprejme, danes ali jutri revidirali formulacijo predloga tako, da bo odgovarjala določbam poslovnika, kakor to zahteva odbor.

Prosim zbornico, da sprejme nujnost predloga in da se razpravlja o njem v prihodnji seji. Naši ljudje pričakujejo, da zbornica kaj ukrene v tem oziru. Nekaj moramo storiti, ako nečemo, da pride do katastrofe.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo! Po poslovniku nema niko prava, da govori, sem g. predlagača i Narodno Predstavništvo rešava, prima li ili ne prima odborski predlog. Kao što ste čuli, odbor je našao, da je materija za zakon, samo nije u formi zakonskoj. Ostavljeno je Narodnom Predstavništvu, da ono reši, prima li ovako, kao što je predlagač kazao: da oni to rediguju i da se tako redigovan predlog uputi Državnom Savetu. On je to učinio zato, što je taj predlog veoma hitan. Prema tome pozivam Narodno Predstavništvo, da reši, da li prima ovako, kao što je predlagač izneo, da se ovaj njihov predlog

primi, pa da mu se odmah dade zakonska forma i pošalje Državnom Savetu. (Čuje se: Treba ministar da se čuje! Nismo dovoljno obavješteni o ovoj stvari.) Ovde je reč, gospodo, samo o tome, da li je predlog u zakonskoj formi. Taj je predlog štampan i razdat u svoje vreme gg. narodnim poslanicima i oni su imali vremena, da ga prouče.

Ima reč g. predsednik Ministarskog Saveta.

Predsednik Ministarskog Saveta Stojan M. Protić: I meni se čini, gospodo, i ako je reč samo o tome, da li je predlog podnet u zakonskoj formi i da li je redakcija sasvim takva, da se odmah može o njoj diskutovati, pošto prodje kroz odbor i meni se čini, da bi trebalo saslušati nadležnog ministra, jer je ovo jedna forma, i onda, radi kratkoće, moglo se odmah govoriti i o samoj sadržini i o formi. I kad to već nije učinjeno, ja mislim, da bi se odgovorilo i intencijama samoga predlagača, ako bi Narodno Predstavništvo rešilo, da se ovaj predlog, koji je ovakav i u ovoj formi, uputi nadležnom ministru na ocenu, jer može biti — a to neznam sigurno, sad ne mogu da kažem — može biti, da će tu biti stvari, koje se mogu odmah i administrativnim putem uzeti u pretres i izići na susret predlagačima. U onoliko, u koliko se ne bi moglo, možda usvojiti, ministar će, možda, sam podneti predlog. Ja mislim, da bi takvo jedno rešenje za sad bilo najzgodnije.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo! Ovako je po poslovniku, kako sam ja predložio. Samo predlagač ima pravo, da motiviše to i da brani. Ja pitam Narodno Predstavništvo — postavljam pitanje — i molim, da reši, da li prima ovako, kako je gospodin predlagač izneo, da se primi ovaj zakonski predlog, a čuli ste i govor g. predsednika Ministarskog Saveta, da se uputi kao hitan Državnom Savetu. (**Predsednik Ministarskog Saveta:** Nije Državnom Savetu, nego nadležnom ministru.)

Ima reč g. Petejan.

Poslanec Josip Petejan: Izjaviti moram, da nisam ničesar proti predlogu ministrskega predsednika, ker nam je na tem ležeće, da se nekaj stori proti posledicam, ki jih je imela razglasitev svobodne trgovine. Zato sprejmem predlog, da se zadeva izroči ministarstvu za prehrano in da naj ta takoj nekaj ukrene. Česar pa ne more storiti sam v lastnem delokrogu, to naj spravi pred zbornico, da ukrenemo tukaj.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Prima li Narodno Predstavništvo, da se po ovome predlogu postupi po izjavi g. Predsednika Ministarskog Saveta i poslanika Petejana? (Prima.) Gospodo, sad prelazimo na drugu tačku dnevnoga reda. To je interpelacija g. Kerubina Šegvića.

Ima reč g. interpelant Šegvić.

Kerubin Šegvić: Gospodo narodni predstavnici! Vjerujte mi, da nisam postavio ovu interpelaciju u želji, da držim govor ili da i u koliko dam teškoća

našoj i onako preopterećenoj vladi, a još manje, da vas ovde zamaram iz dugog vremena kojekakvim pripovijedanjem, jer znam, da je i Narodnom Predstavništvu dragocjeno vrijeme.

Kad je kuća već izgorela i kad živimo na garistu, svi znate, da treba zasukati rukave, pa raditi. ono, što je najpotrebnije za obnoviti zgradu, obnoviti naše gazdinstvo državno, pa i privatno, a za koje druge stvari nije baš potrebno odmah da se urgira. Ali kad se radi o ovakvim stvarima, kao što su naše starine, naše umjetnine, naše arhive, naši depoziti u bankama, fondovi zlata, srebra itd., ja mislim, da tu nije baš na odmet, da se tim pitanjem pozabavi i naša kr. vlada i Narodno Predstavništvo.

Gospodo narodni predstavnici! Čim je buknuo rat, Austrija se je dala na stari svoj zanat: otimati svojim podanicima ono, što je mogla. Pod raznim izgovorima, nesamo ratnog podavanja, nego tobož osiguranja imovine, koju su njezini državljani uložili u banke, kao: biser, nakit, zlatnine, srebrnine, da će to ona sve staviti na sigurno mesto, zapovjedila je, da se iznese iz primorskih gradova i da se to odnese u Graz, Beč itd. I onda naredila je, da se sastavi popis iz svih riznica crkvene i privatne imovine umetnina, zlatnina, slika, popis svega, i da se sve to također pošalje na sigurno mjesto; to znači u Beč.

Nadasve uzela je na oko arhive naše. Vi znate, gospodo Narodni Predstavnici, koji ste se iole bavili historijom i prošlošću našom, da ta prošlost i historija naša leži u našem Primorju, u našim gradovima; svaki naš grad od Kotora pa do otoka Krka, jeste jedna potpuna riznica domaćih umjetnosti, domaćih starina. Austrija je odavno vrebala, da bi malo pomalo to povukla sebi. Patriotizam naših ljudi zaprečio je, da se to dogodi i ja znam, gospodo, kad je meni došao takav jedan spis, ja sam bio na otoku Šalti, pa dogovorno sa starešinom sela, mi smo lepo sve te stvari stavili u jedan sanduk i zakopali u jednu duboku jamu u gradskoj kući sa spiskom zlatnih i srebrnih stvari, pa neka ih traže! Nisam to učinio ja jedan; tako su učinili i mnogi drugi, ali ja znam, da je bilo ljudi plašivica i kukavica, a i tuđjinskih izmećara, koji su jedva čekali, da to ponude vladi, kao što su tada govorili »zlato za željezo«, te su sve to i dali. Neznam, što je ostalo od glasovite riznica Sv. Trifuna u Kotoru; šta je ostalo od onih sjajnih predmeta u manastiru Savini i Boki Kotorskoj. Neznam takodje, šta je ostalo iz etnografskog muzeja u Dubrovniku i muzeja u Cavtatu; iz crkava dubrovačkih, iz crkve otoka Hvara i Braća, a nada sve iz muzeja splitskog, koji je sam po sebi jedna neizmjerena vrijednost nesamo u povjesnici, nego i vrijednost u novcu; manastir Poljud ima dva znamenita rada našega umjetnika Radmilovića, za koje je ranije bilo nudjeno dvadeset hiljada funti šterlinga. Tih radova danas — na onome mjestu, gde su bili — nema. Ja sam prije, nego što sam došao ovamo, raspitivao, gde

su i nisam mogao da doznam, gde su. Takodje su slike Lorenza Lotta i radovi cijele mletačke i paduanske škole nestali. Šta se je od njih dogodilo — ja neznam; ali znam jedno: da je sav dubrovački arhiv, na kome se osniva cjelokupna povjesnica jugoslovenstva, prenesena na početku rata iz Dubrovnika u Mostar a docnije iz Mostara u Brač. Gde je sada — ja neznam.

Takodje iz Dubrovačke franjevačke crkve znam da su cjelokupnu umetninu oltarsku uzeli ili su pred rat ili malo poslije i sve do danas nisu toga vratili. Znam takodje iz Boke Kotorske, jedan dragocjeni handžar, uzeli su u ime pohrane i sve do danas nisu ga povratili. Ovom prigodom, gospodo, sjetimo se da je Austrija ovako kupila od svih državljana, od svih podanika svojih sve što je mogla. Znađem da su Zrinski i Frankopani pokradeni samo zato, što su bili bogati, i što je Austrija vrebala na njihovo imanje. I kad je reč o nama, mogu reći to, da je veliki deo istoriskog i umjetničkog muzeja u Beču složen od umjetnina ukradenih iz dvorova Zrinskog i Frankopana. U prvoj knjizi Arhiva za jugoslovensku povjest što ga je izdao Kukuljević, imade dug popis svih tih dragocjenosti ne samo kućnih namještaja, ne samo odjela, ne samo dragocjenog oružja, ne samo kuhinjskih potrebština, i trpezarija, nego nadasve i mnogo slika od velike vrijednosti. Ima nekoliko desetina tih krasnih slika. Opisuje se jedna ura, harologium, koja se i dan danas nalazi u Beču. Onda se opisuje neka »tapetia turcica exprimentia bella varia«. To su slike raznih bojeva izradjene na duvarovima, čine se i dan danas diči Beč. Dalje znam da je tamo i jedna zlatna kraljevska kruna otkrivena god. 1634. prigodom rušenja jednoga zida.

Kad, gospodo, govorim o krunama u »Schatzkammeri«, u riznici carskoj, spominje se: »Eine Serbische Krone«. To je jedna srpska kruna, kojom su se krunisali srpski vladari i ona pade na Kosovu polju u ruke Turaka. Turci su ovu krunu prodali docnije Bočkaju da se s njom okruni kao Ugarski kralj i ta je kruna pod istim naslovom: »Serbische Krone« prešla u carski bečki muzej. A kad je riječ o krunama, imam da pomenem jednu treću krunu, nadjenu god. 1618. u Milima kod Orijevca. Nju je opisao Gundrum iz Orijevca u »Vjesniku zemaljskog arhiva« u Zagrebu i za koju je 1900. god. pokojni Žerjavić predložio u saboru u Zagrebu da se izberu tri lica koja će poći u Beč, dignuti tu krunu i donjeti je u Zagreb. A što se tiče arhiva, mi imamo jednu tužnu povjest iz godine 1885. Ja mislim da će ovdje biti grof Kulmer, koji je bio prisutan u saboru, kad je Grga Tuškan stavio predlog da se ban Khuen-Hedervary stavi pod optužbu što je pokrao ono što nije bilo njegovo, i nekoliko desetina sanduka arhivarnih spisa dao prenjeti u Peštu gde i dan danas ti spisi stoje.

Poznato je, da se biblioteka Zrinskog hrvatskim autonomnim novcem kupila iz Beča, i da je ta biblio-

teka bila prenesena u sveučilišnu biblioteku u Zagreb, pa kasnije vlada posudila je tobož tu biblioteku Madžarima, ali i dan danas ta biblioteka stoji u Ugarskoj. Ja ne znam, da li se ko za to pitanje stara, ali je za nas to veoma velika dragocjenost. Stoga, gospodo, ne čudite se, da sam ja stavio ovu interpelaciju. Italijani, čim su bile poražene centralne vlasti, odmah su poslali, da skupe iz Beča ono, što im pripada, pa su poslali svoga vještaka. Ovaj je stopedeset najljepših slika iz galerije slika u Beču izabrao i odmah je dao prenijeti u Mletke. Tom istom prigodom sve pologe, koje su bile dignute u italjskim gradovima i Trstu, sve je u posebnim vagonima dao prenijeti u Trst i izvještaj talijanske vlade glasi, da ti polozi spadaju Trstu i Istri, Veneciji ili Dalmaciji. Osobito na Dalmaciju će spadati ono, što je oduzeto Jadranskoj banci, jer treba znati, da se Dalmacija u svojim odnosima u velike služila tom Jadranskom bankom, a ono, što su uzeli od te Jadranske banke, pada u velikoj većini na Dalmaciju i tu je nekoliko stotina milijuna vrijednosti. Istina je, da je prešnije sagraditi kuću, koja je izgorila, ali za ženu i djevojku, koja ima ponos, prešno je i da potraži djerdan, koji nije izgorio, koji nije izgubljen, nego je pokraden. Ono, što je naše i što nam je pokradeno, neka Kraljevska Vlada što prije potraži i ovamo donese. Ona je izabrala jedan odbor, koji ima tu zadaću, da prometne arhive, oduzete od strane Austro-Ugarske iz bivše kraljevine Srbije i dobavi ih natrag. Ja sam za to, da se taj odbor upotpuni iz članova iz drugih krajeva naše otadžbine, i da se njegova zadaća proširi nesamo na istraživanje arhiva, odnesenih iz Kraljevine Srbije, nego i arhiva, slika, umjetnina i dragocjenosti, odnesenih iz cijele naše domovine, jer to sve spada u dužnost našoj Kraljevskoj Vladi. I ja mislim, gospodo, da vas nisam dugo zamarao. Hvala vam, gospodo!

Predsjednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ima reč g. Predsjednik Ministarskog Saveta.

Predsjednik Ministarskog Saveta Stojan M. Protić: Gospodin Šegvić i njegovi drugovi stavili su me u prilično nezgodan položaj ovom interpelacijom prosto zato, što držim, da se ja ovim stvarima malo bavim i malo ih poznajem, a čini mi se, da je prirodnije bilo, da je gospodin interpelant ovu interpelaciju uputio gospodinu Ministru Prosvete.

Koliko mi je poznato, g. ministar prosvete je već sa svoje strane po ovome nešto učinio i ja ću biti slobodan da zamolim g. ministra prosvete da vam posle mene izloži, šta je on u tom pogledu učinio. Ja ću se, prema tome, morati ograničiti na to, da kažem samo gospodinu interpelantu i poštovanom domu, u kakvom smo teškom položaju mi — kao vlada — bili, da u tom pogledu dosada ničega ozbiljnijeg i jačeg uradimo, nego što smo uradili.

Vama je poznato gospodo, da je primirje sa Austro-Ugarskom zaključeno, s jedne strane, za polovinu austrijsku, u ime saveznika od strane talijanske vrhovne komande, a s druge strane, za Ugarsku, sa glavnom komandom istočne vojske ili solunske vojske. U ovoj drugoj polovini bivše Austro-Ugarske, u Ugarskoj, mi još možemo imati neku reč, jer je misija vojna u Pešti francuska, pošto je i glavna komanda istočne vojske francuska. U Beču je naš položaj daleko slabiji, da ne kažem još nešto jače. Tamo su gospodari situacije talijanski predstavnici, predstavnici talijanske vrhovne komande. Prema tome je sasvim prirodno, da je Italija preko svojih predstavnika mogla i za sebe i ponešto tuđega do sada uzeti, a da mi toga nismo mogli učiniti. U Pešti, takodje, zbog naročitih prilika tamo i razvoja događaja, mi takodje nismo mogli do sada mnogo učiniti. Ponešto od onoga što smo saznali, mi smo pokušali i u Pešti i u Beču, te smo vrlo malo od arhiva — bar jedan mali deo — uspjeli, da povratimo. Ali, mnogo od onoga, što je g. Šegvić vama ovde pobrojao i izneo i što je zaista vrlo interesantno, to je, gospodo, ostalo, tek da se radi. I mi bismo s naše strane bili vrlo blagodarni i g. Šegviću i svakome od gospode, koji što u tom pogledu zna, da nam dostavi, da bismo mogli učiniti dalje korake; jer pravih koraka može biti samo onda, kad se ima dovoljno podataka stvarnih i istinskih. Mi ih, nažalost, nismo mogli imati i vi ćete lako razumjeti, da nam do njih nije bilo moguće ni doći.

Stoga ću ja moliti g. Šegvića i njegove drugove, da budu sa ovim mojim kratkim odgovorom za sada zadovoljni i da urade po ovome, što sam ja sada iskazao: da nam pomognu, da saznamo sve, što je od naših umjetnina i dragocenosti moglo otići tamo, gde ne treba, neprijatelju u ruke, pa da shodnim sredstvima to tražimo i do njih dodjemo.

Sa svoje strane ja nisam mogao ništa drugo reći, a sad ću zamoliti g. ministra prosvete, da vam kaže i on, šta je dosada uradio i šta on zna o ovoj stvari.

Predsjednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ima reč g. ministar prosvete.

Ministar prosvete Ljuba Davidović: Gospodo, dopustite da s nekoliko reči samo dopunim ovaj govor g. predsjednika ministarskog saveta.

Ja žalim, što ranije nisam znao za ovu interpelaciju, te da podnesem opširniji izvještaj Narodnom Predstavništvu o onome, što je ministarstvo prosvete radila u ovom pogledu, ali se nadam, da će ovaj moj kratak odgovor imati tu najljepšu stranu, te će ga Narodno Predstavništvo saslušati do kraja.

Ja sam zahvalam, gospodo, g. Šegviću i ostaloj gospodi na brizi, koju oni pokazuju ovim dragocjenim spomenicima naše prošlosti, koja je, doista, bila teška, ali svagda ponosna za naš narod; ja im zahvaljujem na toj brizi, jer je to i naša briga.

Ministarstvo Prosvjete u tom pogledu radilo je nešto, ali onoliko, ukoliko je uradilo, mislim, da nije još dovoljno, te da se ti predmeti, koje treba da vratimo iz ruku, koje su ih nasilno dograbile, vrate i moraćemo u tome pravcu i dalje raditi. Još januara meseca Ministarstvo Prosvete uputilo je jedan naročiti akt delegaciji u Parizu, sekciji za oštetu naše zemlje, u kome smo tražili oštetu za sve predmete umetničke, predmete istorijske vrednosti, uopšte predmete muzejske vrednosti, da nam se oni vrate ili naknade. Taj naš zahtjev sveden je u 7—8 tačaka i ja ne bih bio rad, da vam ih sve ponavljam, nego ću pomenuti samo one, koje su najglavnije. U prvom redu mi smo zahtevali od delegacije u Parizu, da sve predmete, koji se nadju bilo u mezejima ili bibliotekama ili kod privatnih ličnosti u Austro-Ugarskoj, vrate onim ustanovama, čiji su oni prije ovoga rata bili. Za one predmete, koje ne budemo mogli naći u originalu, tražićemo zamenu. Tražićemo zamenu na ovaj način: sliku za sliku, rukopis za rukopis, novac za novac itd. itd. Za one predmete, koji se ne mogu naknaditi ni ovom zamenu, tražićemo novčanu naknadu u koliko budemo znali, koliko su oni vredeli. U slučaju, da se ti predmeti docnije nadju, onda ćemo ih uzeti, a naknadu novčanu vratiti onima, od kojih smo je primili. Ovaj predmet, gospodo, našeg traženja nije ni nov, niti je za sada nepoznat. Italija je 1866. godine u ugovoru sa Austro-Ugarskom predvidela bila povraćaj svih dokumenata i dragocenosti, koji su imali veze sa istorijom i sa prošlošću talijanskog naroda. Istim pravom, kojim se Italija u svoje vreme koristila, koristićemo se i mi.

Kao što je kazao gospodin Šegvić, naši dragocjeni predmeti se nalaze na dva mesta. Nalaze se u Austro-Ugarskoj i nalaze se u Italiji. Ja mislim, da ćemo iz Austro-Ugarske te predmete dobiti odredbama, koje im nametnemo ugovorom o miru, a Talijani, koji su bili u istim prilikama, kao mi danas, one predmete, koje su uzeli, nadam se, da će nam vratiti. Jer je pravo ono, što su oni u svoje vreme tražili i dobili, da i mi dobijemo kad ustrajimo.

Mi smo, gospodo, do sad u tom pogledu uradili ovu stvar. Gospodin predsednik napomenuo je, da su već izvesni ljudi pokušali, da pronadju izvesne predmete u Beču i Pešti, i — kao što ste čuli videli smo nesamo mnoge rezultate, nego i koristi. Naročita komisija poslata je u Sofiju, koja će da potraži i, po mogućstvu, da vrati u našu zemlju sve predmete, koji su odnešeni iz muzeja, narodne biblioteke i državne arkiva. Ja se nadam, da ćemo uz pripomoć savezničke vlasti u Sofiji naći ono, što nam je odnešeno a sem toga, gospodo, da bismo sačuvali sve, što nam je ostalo u našim zemljama, ministarstvo prosvete je postavilo za Dalmaciju za sada kao naročitog konservatora naših umetničkih proizvoda gospodina Murata. On će taj posao otpočeti najprije u Dubrovniku, i proširiti na Dalmaciju, pa će poslije i dalje preći

na ostale oblasti, u koliko one budu dopustile i u koliko budu na to pristale.

Ja se nadam, gospodo, da ćemo na ovaj način radeci naći bar ono, što nam je najvažnije i najdragocenije. Ali da bi se posao mogao u potpunosti da izvrši ja nisam, gospodo, apsolutno ništa protivan predlogu g. Šegvića, da ovaj odbor, koji je već ustanovljen bude popunjen stručnim ljudima iz krajeva koji su najviše oštećeni. Na taj način ja mislim, da ćemo lakše i brže doći do onih predmeta koji su pokupljeni i da će se lakše moći ukazati na mesta gde su skriveni. Toliko, gospodo, mogu da odgovorim na ovu interpelaciju g. Šegvića.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Gospodo, nema više prijavljenih govornika, imamo da predemo na odluku po ovoj interpelaciji. G. interpelant ima da predloži ako je zadovoljan prelaz na dnevni red. Jeste li zadovoljan gospodine Šegviću odgovorom?

Kerubin Šegvić: Na prigovor g. ministra predsednika zašto sam baš na njega uputio ovu interpelaciju a ne na g. ministra prosvete, moram odgovoriti ovo, da sam ja upravio na njega ovu interpelaciju kao na zamenika min. spoljnih poslova, pošto mislim da kroz njegove ruke moraju prolaziti svi poslovi koji se tiču drugih država.

Čuvši sve što je g. ministar predsednik izneo, a i g. ministar prosvete izjavljujem, da sam zahvalan na odgovoru i zadovoljan sam s njim, pa molim g. predsednika da pređe na dnevni red.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Prima li Nar. Predstavništvo da preko ove interpelacije predemo na dnevni red? (Prima.) Gospodo, prelazimo na drugu interpelaciju gg. Agatonovića i Mašića.

Ima reč g. Agatonović.

Radoslav Agatonović: Gospodo, predmet interpelacije koju smo podneli moj drug g. Dim. Mašić i ja, jeste jedan od onih predmeta koji dušu našega naroda i s jedne i s druge strane Save i Dunava teško pritiskuje, jeste odjek onoga bóla koji će naš narod kroz dugi niz budućih generacija osećati, jeste odjek one tuge koju ćemo svi mi kao drugovi, i jedinka čovečanstva osećati kroz ceo život čovečanstva. Neprijatelj koji je našrnuo na našu otadžbinu i naše pleme, počinio je toliko mnogo zala i zločina nad našim troimenim narodom u svima krajevima u kojima je mislio da nekada vrši svoju pangermansku ulogu, da je danas teško i nemoguće u ovom momentu pobrojati sve te zločine. Njih će pobrojati istorija, njih će oceniti generacije. Njih će se gnušati čovečanstvo civilizacije i istorija. I mi ćemo ostaviti moralnom sudu istorije čovečanstva i civilizacije da izreknu svoju presudu nad takvim zločincima.

Gospodo, cilj naše interpelacije jeste, da se u narodnom parlamentu čuje odjek bóla i onih poro-

dica, i onoga naroda čiji su članovi pobijeni, uništeni, odvedeni, pre vremena na onaj svet, od strane neprijatelja zlikovaca, koji su bili zaogrnuti togom državne vlasti. Osim toga, cilj je interpelacije, da se odavde sa foruma našeg parlamenta, prvog parlamenta naše ujedinjene kraljevine, širom celoga sveta pošalje jedan poklič i našim prijateljima, a i čovečanstvu da se zločinci, da se narodi koji su imali takvu vlast i takve organe dostojno žigošu za buduće čovečanstvo i da nose večiti žig u telu toga čovečanstva kao ljudi nedostojni da pripadaju društvu i budućem boljem i kulturnijem ljudskom društvu.

Srbija je, gospodo, bila ta, koja je stajala prva na putu pangermanskim planovima. Srbija, i srpski narod, a sa njime i njegov bratski hrvatski i slovenački narod bili su ti, koji su tim planovima smetali na prvom mestu i ostvarenju njihovom ka Jadranu i njihovom navalivanju ka istoku. Srbija je bila ne samo prva žrtva pangermanskih planova, nego u isto vreme i kao žrtva one težnje bivše austro-ugarske monarhije, da uništi onu žižu slobode, onaj pijemont, koji je odavde sa ove grude zemlje jedino slobodno u to doba zagrevao toplim svojim srcem i ljubavlju k slobodi sve potlačene krajeve.

U toj težnji izazvan je i rat. Srbija je napadnuta. Mali David u dva maha pobedio je silnoga Golijata. Ali, gospodo, kad su ga tri velika neprijatelja, tri silna neprijatelja napala sa svih strana, on je najzad pokliznuo, odstupio i otišao, da sačuva van granica svoje domovine svoju čast, svoja prava, svoju slobodu i reklamaciju na oslobodjenje celokupne svoje braće. Nije bio cilj neprijatelja, da samo zauzme teritoriju i sebi prokriči put na istok, te da uništi samo slobodu ove zemlje, koja je kao Pijemont zagrevala i pothranjivala nadu za oslobodjenje ostale zarobljene braće, već mu je bio cilj, da istrebi i uništi taj narod, od koga se imao razloga bojati, da će se on, kao iz ropstva turskoga, podići i ipak sprečiti pangermanski »Drang nach Osten«. Zbog toga su se sva tri neprijatelja našla na istomu terenu i dogovorila, da istrebe i unište naš troimeni narod. Što su radili kod Vas, braćo, u Vašim krajevima, ne znam potanko. Do naše emigracije dolazile su vesti, odlomljene i prekidane, ali ono, što je dolazilo, teško je razdiralo naše grudi, teško je bilo i nesnosljivo za nas. Ali što su radili u bivšoj slobodnoj teritoriji kraljevine Srbije, to danas znamo u nekoliko, a znaćemo u kratko vreme i u detalju, dok komisija, određena od državne vlasti, detaljno to ispita. Ono, što danas znamo, znamo iz sumarnoga i hitnoga pregleda međunarodne komisije. Ja neću iznositi ništa novo, osim ono, što je konstatovano po međunarodnoj komisiji, da mi se nebi prebacivalo, da u svojoj mržnji i gnjevu prema zlikovcima narodnim, iznosim nešto više, što možda ne bi neko sa strane hteo verovati. Ja ću se ograničiti, da u motivaciji naše interpelacije

iznesem samo ono, što je jedna međunarodna komisija utvrdila.

Gospodo! Svi smo verovali, a naročito mi u kraljevini Srbiji, da kad na nas navali neprijatelj, za koga smo znali, da imade nekakovu kulturu i civilizaciju i koji je hteo, da prednjači u kulturi, da će rat biti vođen modernim načinom, da će vojska tražiti vojsku, vojnik uništavati vojnika, a ono mirno stanovništvo, koje ne ratuje, već samo podnosi posledice toga rata, da će biti pošteđeno onako, kako to propisuje međunarodno pravo i razne Ženevske i Haške konvencije, koje je i taj neprijatelj potpisao.

Gorko smo se prevarili! Prvoga dana objave rata sa strane Austrije bombardovan je Beograd, Šabac, Loznica i ostali pogranični gradovi i ubijano je stanovništvo. Kraljevska vlada srpska verujući, da ratuje sa civilizovanom državom, imala je kuraže, da na početku rata objavi jednom proklamacijom pučanstvu, da ne treba da se boji, toliko je poverenja imala u ono doba u te neprijatelje, koji su često nas bilježili u teftere orijentalnih zemalja. Ali ta Srbija zapisana u teftere orijentalnih zemalja, prevarila se gorko, kao što prije spomenuh. Neprijatelj nije poštovao niti jedne odredbe međunarodnoga prava, niti jednoga principa, ni jedne odredbe Haške i Ženevske konvencije.

Sitne su još stvari bombardovanje nezaštićenih varoši i povreda haške i ženevske konvencije. Sve odredbe, koje govore o principima vođenja suvoznoga rata, povređene su. Ali masakriranje ranjenika i bolesnika, to je ono, što je najteže u ovome ratu i što je jedna od najjačih povreda međunarodnih pravila haške i ženevske konvencije.

Gospodo, neću se zadržavati na opisu žrtava beogradskih, ni na opisu žrtava šabačkih, ni lozničkih ni na ogromnoj šteti, koju su Bugari naneli varoši Bitolju i sravnili je sa zemljom, ali ću iz izveštaja međunarodne komisije pročitati ono, što je konstatovano o seči vojnika i ranjenika od strane Bugara. Ja nemam ovde pri sebi izveštaj, šta su Austrijanci sve radili, ali taj izveštaj objavljen je u knjizi dra. Reisa: »Zločinstva austro-ugarske vojske u severozapadnim krajevima Srbije«. Na nju ja mogu samo upozoriti g. narodne predstavnike, da vide u njoj i fotografije i broj onakaženih lica, leševa ženskinja i naše dece, da vide gomile mirnoga stanovništva, koje je vojska austro-ugarska pobila pri prvome nastupanju na našu teritoriju. Ja ću iz ovoga izveštaja pročitati ono, iz ciklusa bugarskih zločina, što su strani ljudi, što je strana komisija utvrdila, koja je imala naći brzo suštu istinu, da je saopšti na konferenciji mira u Parizu.

Svi mi znamo, da su Bugari zlikovci, da ne poštuju nikakve principe čovečanstva; u nevolji prizivaju braću da im priteknu u pomoć, a kad su oni pobedioci, onda oni vide pred sobom samo neprijatelja, koga ubijaju i mrcvare. To je kao pravilo kod hu-

garske vojske, da gdegod su njihovi vojnici nailazili na gomilu ranjenika, oni su ih masakrirali, ma da smo mi njihove ranjenike prihvaćali i u bolnicama negovali kao svoje. Slučaj kod Giljana užasan je. Nekoliko izbegličkih lica pričaju, da su Bugari dvesta i nekoliko vojnika i 11 oficira masakrirali sve do jednoga. Medjunarodna komisija utvrdila je, da se u centralnoj bolnici u Štipu po spisku, koji je sačuvan, nalazilo 114 ranjenika, bolničara i vojnika, a od tih svih vojnika nećete naći ni traga ni glasa: niti su umrli, niti se zna, šta je sa njima bilo.

Može se misliti, da ih je nestalo na način, na koji je nestalo, po izveštaju iste Medjunarodne Komisije 150 do 200 zarobljenika jedne grupe ljudi, koja je povedena putem od Štipa za Radovište i kod sela Ljubotena, po naredjenju vojvode Jovana Brla, sva masakrirana.

To je, gospodo, samo jedan primer, ali takvih primera, kad se završi izveštaj Komisije, biće mnogo više, i lista naših poubijenih vojnika na taj način biće na žalost veoma dugačka.

Medjutim gospodo, Ženevska Konvencija od 6. VIII. 1906. čl. I., kaže ovo: »Vojnici i sve vojničke ličnosti ranjene i bolesne moraju biti poštovane i negovane, bez razlike narodnosti, od strane one ratničke strane, u čijem su oni posedu«. Bugari su to znali, njihove su vlasti to znale, ali nisu poštovale, jer je to narod, koje je sebi postavio za zadatak, da svoga protivnika nesamo savlada fizički, da mu oduzme državnu teritoriju, nego da ga uništi, i da ga istrebi. U nizu ostalih povreda Medjunarodnih pravila i raznih konvencija jeste ubijanje civilnog stanovništva. To ubijanje civilnog stanovništva, koje su Austrijanci, Madžari i Bugari vršili en masse u okupiranoj našoj teritoriji, imalo je za cilj potpuno istrebljenje naše nacije. Kao očevidac pominjem gomile leševa mirnog stanovništva u severo-zapadnom kraju Srbije. Na pr. u Lešnici nije bilo drveta, na kojem nije visio po jedan srpski seljak neborac, a škola Prnjavorska u najboljem selu naše Mačve sa 300 duša izgorela je sa svima njima. Varoš Loznica po ulicama imala je masu leševa, žena i dece, koje smo mi u drugoj ofenzivi pokupili i sara-nili. Put od Loznice pa do Zavlake, dokle su Austrijanci u svome nadiranju došli, put od Krupnja do Zavlake, pokriven je leševima ne naših vojnika, nego civilnog stanovništva seljaka, gradjana, žena i dece. Drastične su slike, koje smo videli u selu Zavlaci kod Krivajske Mehane. Slikano je 40 i više leševa žena i dece, koji su pobijeni bajonetima i kundacima, pored 6 vojnika seljaka, koji su smatrani kao komite samo zato, što Srbija nije imala odela, da ih obuče, nego ih je pustila, da u svome seljačkom ruhu brane slobodu svoje otadžbine. Nisu Austro-Madžari bili bolji ni kasnije u okupiranoj Srbiji.

Ali ono, što su Bugari počinili na okupiranim našim teritorijama, prelazi sva zločinstva i sva ma-

sakriranja, koja su Austro-Madžari počinili. To prelazi i sva zločinstva svih ranijih naroda, koji su se redjali po ovim krajevima kroz srednji vek.

Bugari su stali na gladište, da im treba cela Morava i kad im ona treba, oni su uspeli, da sa neprijateljem našim Austrijancima, kojima je savez trebao, da bi savladali maloga Davida, podvežu jedan ugovor, čije su odredbe ovih dana objavljene prviput u francuskom listu »Journal des Debats«. Iz tih odredaba vidi se, da su Bugari podelili našu teritoriju i stali na gladište, da je to njihovo i po pravu istorije i po etnografiji; i sve ono što je rodjeno na desnoj obali Morave, sve je to njihovo. Sve ono, što se historijski i politički zbivalo na desnoj obali Morave smatrali su oni, da se zbivalo u korist Bugara.

Ustanci Srba za oslobodjenje bili su ustanci naroda za prisajedinjenje sa Bugarskom i u ono doba, kada Bugarska nije ni postojala. Hoteći tako da sugeriraju tu ideju i stanovnicima toga kraja, počeli su ih nagovarati, da su Bugari. Videći otpore kod stanovništva, došli su do uverenja, da taj kraj nije bugarski, i da neće biti bugarski dotle, dok bude toga elementa na životu, koji je tu. I zbog toga je došao vojnički sistem za istrebljenje srpskog stanovništva, osobito civilnoga, u tim krajevima. Zna se, da je postojalo naredjenje u početku bugarske okupacije, da se pobiju svi ljudi intelektualci, svi koji su učili, i to po izrazitom njihovom naredjenju, koji su učili gimnazije. Kao vođe toga naroda, kao intelektualci bili su sveštenici, učitelji, kmetovi, ugledni ljudi i trgovci; i vlasti su odmah u svim ovim krajevima nasrnule prvo na sveštenike, zatim na učitelje, pojedine ugledne ljude, kmetove, i sve školovane ljude. Odpočelo je jedno ubijanje en masse prvo sveštenika, a zatim svih ostalih naših intelektualaca. Svet se naš u početku zgražao i čudio, i pripisivao je u početku to bijesu, izljevu osvetničkih osjećaja pojedinih organa. I nije niko mogao zamisliti, da će ubijanje nevinih ljudi biti rezultat zvaničnih naredjenja njihove vlasti. Ali posle poznatoga govora Radoslavova u početku 1916. u bug. parlamentu, da »će Srbije biti, ali bez Srba«, zna se i znalo se, od kuda potiče to ubijanje i istrebljenje srpskog stanovništva. Osim toga ima i na bugarskim sudovima dosta otkrivenih akata o postojanju zvaničnih naredaba za ubijanje srpskog stanovništva. Čujte jedan vanredno interesantan primer ubijstva jednog jevrejima u Leskovcu. To spominjem zato, što uopće za ubijanje Srba nije bilo suda, ali za ubijanje jednog jevrejina je bio sud u Skoplju po tužbi nemačke komande. Ubiven je Kaim Naftali Levi agent tvrdke kudelje firme g. Brilna u N. Sadu. Živio je u Leskovcu i za tu firmu kupovao kudelju. Po naredbi bugarskog pukovnika Kalkandžijeva iz 42 puka ubijen je, što je kao agent te spomenute firme bio konkurenat fabrike kudelje braće Vražarova u Sofiji, da nebi bilo konkurencije. Po pričanju tamošnjih gra-

djana naredjivano je dva puta, kako da se isti ubije. Onaj poručnik, koji je komandovao zatvorom, nije to naredjenje htio da izvrši i Kalkandžijev ga je smenio, uapsio i poslao drugoga, koji je ubijstvo u polnoći izvršio. Na sudu u Skoplju je pukovnik Kalkandžijev bio oslobođen, jer je iz džepa izvukao naredjenje vrhovne komande, koja je naredjivala, da »sve, što je sumnjivo, treba da se makne sa ovoga sveta«.

Na osnovu take naredbe poubijano je više od 200 srpskih sveštenika, od toga, 73 sveštenika samo iz niške eparhije. Odatle vidite, da su Bugari bili bacili oko naročito na Nišavsku dolinu. 9. novembra oni su pokupili noću sve sveštenike iz Niša i okoline, oterali ih peške radi interniranja ka Sofiji, i kod Bele Palanke, kod sela Kremnice u jednom potoku u sutonu, masakrirano je svih 17 sveštenika sa jednim višim oficirom, jednom ženom i detetom. Slučaj je htio, da se odatle spasu dva sveštenika, od kojih je jedan bio lako ranjen, pa se pritajao i ostao ležeći, i drugi, koji je lako ranjen, te uspio da se dohvati mraka i pobegne, i ta dva sveštenika pričala su način masakriranja i pokazali mesto, gde su ovi sveštenici bili poubijani i spaljeni. I od svih tih 20 osoba, koje su tu spaljene, mi ništa drugo nemamo do ove slike, na kojoj se vidi gomila kostiju, koje su tu nadjene posle oslobodjenja naših krajeva. Slikano je i mesto, gde su ti ljudi ubijeni. Evo vam te slike; (pokazuje sliku), ona predstavlja kosti jadnih naših sveštenika i jednog našeg višeg oficira. (Uzvici: »Slava im!«)

Na čelu srpskih sveštenika, ubijenih od Bugara, bio je na žalost i jedan srpski crkveni poglavar, a to je skopski mitropolit Vićentije. Ko je poznavao tu dobru, plemenitu i čestitu dušu, kogod je jedanput prišao ovom čoveku, mogao je videti u njemu samo službenika božjeg oltara, istina, osvedočenog Srbina, ali čoveka i služiooca vere Hristove i njenih načela. Bugari su ga ubili, pošto su ga dovoljno maltretirali, i terali ga, da peške ide iz Prizrena do Ferizovića, i na drumu između Ferizovića i Skoplja, negdje u klanecu Kačanika ili ka Giljanu, on je ubijen i spaljen, i danas mu se ni za grob ne zna. Ni kosti od njegovog pobožnog tela nisu se mogle naći.

Gospodo, ja rekoh, da su Bugari ubijali naše sveštenike, ali to je vrlo malo prema onom, što je pretrpilo ostalo naše civilno stanovništvo. U Niškom gradu nalazi se jedna kosturnica, s desne strane Vidin-kapije, od koje ja imam samo jednu sliku, koja predstavlja nekoliko leševa i ništa više. U toj kosturnici ima nekoliko stotina leševa i niko ne zna, ko je tu ubiven, ali sav Niš zna, da je tu odmah po okupaciji Niša bio odveden najmiroljubiviji građanin niški advokat Ljuba Obradović, koji je bio uapšen samo zato, što se je usudio pozdraviti se sa svojim rođenim kumom vojnim lekarom dr. Milićevićem, koji je kao sanitetsko lice doteran iz Prizrena u Niš,

a odatle u Sofiju radi interniranja. On je bio osuđen na smrt samo zato, što se je sa svojim kumom poljubio i pozdravio. Bugarski major Trojčev udarao ga je korbačem, a posle je po njega došla straža, i preko noći ga ubila, i niko ne zna na koji način. Tu je otkriveno pored leševa uniforma srpskih oficira i vojnika, kaput, civilnog odela, seljačkog odela, ženskog odela pa i dečjih kostiju, čak i dečjih opančića nadjeno je u ovoj nesretnoj kosturnici.

Po niškom gradu ima još silan broj grobova. Po niškom polju, na putu, koji ide od Niša za Knjaževac i za nišku Banju, ka Pirotu, tu ćete naći u svakoj njivi po nekoliko leševa poubijanih srpskih građana iz raznih krajeva Srbije. U blizini Niša, kod sela Jelašnice, tu su ubijena četiri srpska oficira, izvedena iz bolnice. Nemogući dalje da se kreću jer su bili osakaćeni, oni su tu zaostali. Njih su Bugari pobili samo zato, što su se usudili, po dopuštenju uprave bolnice da jednoga dana izidju u varoš do svojih rodjaka, da se s njima vide i pozdrave. U niškom srezu, u niškom okrugu, svuda po svim tim krajevima, nalazi se bezbroj leševa. Ja ne mogu opisivati ono, što nisam video, ali sam čuo, da je ponosno srpsko Zaplanje u niškome srezu sravnjeno sa zemljom i da se tamo nalaze mnogobrojni leševi. Znam, da su najglavniji ljudi iz toga sreza dovedeni u zatvor u Niš i tu pobijeni, među njima i jedan naš bivši poslanički drug, Arandjelović, koji je ubijen zajedno sa svojim sinom. Znam, da su u svrljiškom srezu pobili i to: u selima: Grbavci 66 ljudi i jedno dete od 5 god., Plužini 28 ljudi i dete od 7 god., Zalinu 26 ljudi, Galibabineu 17, Davidoveu 16, Radmirovu 12, Popšici 6, Kopajkošari 6 (ubiveno motkama), Željevu 4. Znam, da su moga prijatelja, pop Jovču, sveštenika iz Plužine uhvatili, glavu mu metnuli u vreo sporhet, pa ga nataj način umorili. Znam, da je i moravski srez ceo u crno zavijen. Znam, da je u sokobanjskom srezu posječeno preko 500 duša — 189 samo iz neposredne blizine okoline sokobanjske. Znam, da je tu poginuo i jedan od mojih prijatelja, sveštenik Bulić, koji je ubijen na tako zverski način, da je cela Sokobanja čula njegovu kuknjavu i zapomaganje, jer je ubiven u blizini same varoši, pa ostavljen, da ga psi razderu, pošto se nitko od familije nije smeo usuditi, da izidje, da ga sahrani. Ali gospodo i međunarodna komisija pružila nam je dokaze, da je bilo takog istog masakriranja i u Dónjim krajevima Macedonije, u onim krajevima Macedonije, za koju su Bugari uvek tvrdili, da su čisto njihove oblasti i da u njima nikog drugog nema do čistih Bugara. I u tim oblastima oni su izvršili bezbrojna zločinstva. Srbski krajevi, najčvrstiji krajevi u Poreču, okolini Velesa, okolini Prilepa, u Skopskoj Crnoj Gori, sasvim su opustošeni i sa zemljom sravnjeni. Komisija je pribrala podatke, da je samo u jednome selu, u selu Dolgajcu, u Prilepskoj okolini pobiveno 190 duša. U okr. Požarevačkom, grupe od po 150 lica ubi-

vane su plotunskom paljbom. U vranjskom okr. ljudi su zatvarani u košare, pa ove potpaljivane i izgorele sa svima ljudima. Pa koliko je tek bilo ubistava u jednom od naših najljepših i najjunječnijih krajeva, u Topličkom okrugu? Kad se sve te cifre iznesu one će svakoga zaprepastiti. Medjunarodna komisija je konstatovala, da je tamo ubijeno 20.000 duša. Dvadeset hiljada ljudi u jednom od najnenaseljenijih okruga! Taj okrug je najnenaseljeniji okrug naš. On bira svega 3 poslanika, dakle najmanje naseljen okrug.

U tom najnenaseljenijem okrugu, gde je svaki seljak bio vojnik, otišao sa vojskom, ubijeno je kod kuće još 20.000, koliko je medjunarodna komisija na brzu ruku mogla da konstataje.

Ceo Dobrić, ceo prokupački srez i kosanički ne postoje danas više. U ovom poslednjem srezu 55 sela je potpuno uništeno. Jedno od najlepših sela, koje je služilo kao ugled za srpska sela, naseljeno našom braćom iz Banata, Aleksandrovo, ono ne postoji više. Od stotinu i više kuća, osamdeset je srušteno sa zemljom, a koliko je pobijeno, to će Vam kazati detaljnije izvještaj određene komisije. Ni tri porodice nisu ostale pošteđene, jer je svaka od njih izgubila svu decu, pa i pored njih i ženski elemenat, a muškog je već i onako malo bilo, jer je otišao sa vojskom.

Gospodo, da su Bugari ubijali te ljude puškama, da su ih muški streljali, onda bi bar mogli još da ih uvrstimo u red modernih zlikovaca, koji sa puškom u ruci ubijaju; ali oni su u tom ubijanju išli dalje, jer je svakom ubijanju predhodilo mrcvarenje i mučenje. Ni jedna žrtva nije ubijena, a da nije grozno izmrcvarena i izbodena noževima. Medjunarodna komisija na jednom od leševa, koji je odkopan, izbrojala je 75 bodeva nožem. Medjunarodna komisija konstatuje mučenje stanovništva i ubijanje žena i dece. U selu Žitnom Potoku oderana je jedna žena, majka Petra Stamenkovića, vojnika, koji je bio na frontu. Ona je od strane vojnika 25. puka živa oderana, pa onda tek ubijena. To je žena, gospodo, to nije komita, borac, to nije vojnik, nego žena, — majka srpskog vojnika.

U selu Grguru metnuli su kazan vode na vatru ti isti vojnici i u njega strpali Avrama Todorovića i dok se ovaj kuvao mrcvarili su ga bajonetima. Na isti način umoreni su gospodo i 4 druga seljaka. U selu Donjoj Bejašnici komitski vojvoda Gavrilo mrcvario je ženu Marka Nešovića, probo joj kroz usta zašiljen kolac i isti proterao čak kroz vrat. U Točanima isti komitski vojvoda Gavrilo mrcvario je Josifa Filipovića sve dotle dok mu pena nije udarila na usta, pa mu je po tom zapalio svežanj slame na grudi i obesio ga strmoglavce o drvo, a bugarski vojnici lupali su ga štapovima po njegovoj glavi, govoreći mu, da hoće da mu stresu čadaj.

Ja sam video svoga brata od strica Marka, iz sela Pločnika kod Kuršumlije, njegove grudi i trbuh,

i mogu da kažem da sam se čudio, da je mogao ostati u životu. On je više mrtav nego živ. Njegove grudi, nisu grudi, nego samo se na kostima vidi upaljena koža, jer su i njemu stavili na grudi čitav džak slame, zapalili i izgoreli, zbog toga da im kaže, gde se nalazi vojvoda komitski Pećanac.

Gospodo, ovo sistematsko ubijanje našeg civilnog stanovništva popraćeno mučenjem i zlostavljanjem jeste najteža povreda ne samo onih napisanih u raznim konvencijama principa, nego povreda i principa, na kojima danas društvo čovečansko postoji. Ali se Bugari nisu zadržali samo na tome, da ubijaju i da muče žrtve, nego su vršili čak i ono, što najpokvareniji narod može biti nebi vršio. Oni su svoje žrtve čak i plaćkali! Gospodo, velika je kosturnica u Vladičinom Hanu, u Surdulici. Naši najugledniji gradjani, počevši od predsednika sudova i narodnih poslanika, pa do trgovca i prostog seljaka i vojnika, ubijani su tu.

Sve što se vratilo iz Prizrena, što dalje nije moglo da ide, i išlo kroz Vranju peške, sve je sprovedeno do Vladičinog Hana i Surdulice. Tu ih je dočekivao naročito jedan odbor, kome je predsedavao jedan bugarski vojvoda, koji je cenio kvalifikaciju tih ljudi i prvo ih opljačkao, zatim mučio i preko noći ubijao. U prvo vreme ubijstva su vršili puškom, ali kako je ta vrsta ubijanja bila teška, jer se čula puenjava, onda su docnije ubijali noževima i bodovima, pa kad im se i to dosadilo, kad su se ruke i tih zlikovaca umorile, onda su naterali izvestan broj muhamedanaca cigana, koji su ta zločinstva u njihovo ime izvršavali. Tri hiljade grobova leži u Surdulici. Tu se nalaze lica iz Vranje, bivši naši drugovi Toma Gjurgjević, Zafirović i ostali; tu se nalaze žene, tu se nalaze deca, tu se nalaze i starci isto tako poubijani. Ono, što nisu mogli poubijati, ono su, gospodo, mrcvarili. Tukli su, gospodo, ljude, tukli su žene, tukli devojke i decu. U varoši Kumanovu pretukli su trideset žena, samo za to, što one nisu mogle reći, da su Bugarke. U Surdulici su terali žene poubijanih naših seljaka, da igraju na grobovima njihovih muževa i sinova. (Odziv: Strašno! Žalospo!) Načelnici okružni, kao predstavnici civilnih vlasti njihovih, skupljali su žene pojedinih gradjana, vrstali ih po vojnički i posle pljuvali, pošto su ih naružili pogrdnim imenima. Slučaj u Prokuplju. Medju nama je jedan naš drug, poslanik, čija je žena i pameću pomerila usled take torture. Takvih slučajeva ima veoma mnogo. Žena našega druga, poslanika Gaje Nikolića obešena je. Malo je trebalo da ista sudbina postigne i ženu poslanika Rafajlovića. Medjunarodna komisija iznosi samo po jedan dva primera, ali kad komisija bude gotova sa svojim izvještajem, onda ćete videti nesrećnu sliku sadizma te perverzne nacije. Gospodo, uz ubijstva našeg stanovništva išao je i jedan mrski bes jedna vrsta sadizma bugarskog od strane civilnih i vojnih vlasti bugarskih, išlo je i silo,

v a n j e. Nema sela, gospodo, gde nije izvršen taj mrski zločin nad našom mladeži i nema mesta, gde bugarski vojnici i oficiri nišu pirovali pir nad našim ženskinjam.

Sam njihov mitropolit u Skoplju, poglavar bugarske crkve u Skoplju, propovednik hrišćanskog morala, držao je javnu propoved i kazao: kako to nije ništa, ako bugarski vojnici nasrnu na ženski živalj, i da žene srpske ne treba da se klone bugarskog vojnika, jer je to korisno i po njih i po bugarsku naciju.

A član 46. IV. ženevske konvencije kaže ovako: »Čast i pravo porodica i život pojedinaca moraju biti respektovani«. Na potpisu te konvencije nalazi se i potpis izaslanika bugarskog naroda i te vajne kraljevine Bugarske.

Nu nije samo ovo bio izliv besa bugarskog i nije samo ovo bio rezultat njihove radnje za uništavanje srpskog živilja. Jedna od najgnusnijih i najtežih radnji je ono dugotrajno mrcvarenje srpskoga živilja interniranoga i mučenoga dvogodišnje u njihovim lagerima, zvanim: lageri smrti. I Austrijanci su internirali masu našeg stanovništva. Lageri Ašah, Nagy Megjer, Szegled itd. nisu ništa drugo, nego jedno veliko neizmerno groblje našeg stanovništva. Od 180.000, koliko smo mogli doznati od njihovih vlasti (a kad njihove vlasti to javljaju, onda znači da je to mali broj), od 180.000 naših interniranih i zarobljenih, nismo bili sreće, da nam se vrata zdravi ni 50.000. Sve je drugo ostalo tamo i to su duga polja, koja predstavljaju groblje našeg jadnog naroda. Ništa od njih bolje, nego upravo još mnogo gore od njih, postupali su Bugari u svojim lagerima. Jedanaest lagera bilo je Bugarskoj, gdje su Bugari internirali naše stanovništvo i slali naše zarobljenike. Medju tim lagerima dva su od njih najgora, koja se naročito odlikuju, a to su: Pančerevo i Sliven, i koja su moje Nišljie prozvali: »Logori smrti«. Gospodo, u Slivenu je bilo 11 hiljada, koji su prošli kroz spiskove. Medju njima ima i ovde naših drugova, koje poslužila sreća da prožive mučeništva u tim lagerima. Potpisnik ove interpelacije je u dva maha interniran i dve i po godine proveo u tim lagerima i ja žalim, što on sam nije ovde, pa da vam sâm kaže, kako su deca mučena, kako su srpske devojke mučene, kako su žene mučene, kako su činovnici mučeni i tučeni, kako su oficiri tučeni, kako su jadni vojnici masakrirani svake noći po nekoliko desetina.

Gospodo, u logoru Pančerevu bilo je oko 5.000 srpskih zarobljenika. 1.000 je preživelo. Tu je komandant logora bio iz Sofije, rezervni potporučnik, nekakav Samardžijev, koji prvo, što je smatrao za najnužnije, da treba da uradi, bilo je to, da od svakoga našeg interniranoga gradjanina uzme sav novac, i tako je na milijun leva pokupio od naših gradjana. Pa je osnovao baraku, i interniranima davao bonove za baraku. Onda ju je dao nekom njego-

vom čoveku, te je ovaj prodavao hleb i sve što je bilo potrebno interniranima po vrlo visokoj ceni i na taj način je strpao sebi milijun dinara u džep. Ali na čast mu novac. Ali, gospodo, policijsko uredjenje po svima drugim lagerima, bilo je tako, da se za najmanju pogrešku internirani ubijaju; pa ne samo to, nego je naredjeno prosto da se tamane. Zbog toga je u bugarskim lagerima sanitetska služba bila ispod svake kritike, upravo nije je ni bilo. Lager je bio jedan prostor od nekoliko stotina kvadratnih metara ograđen bodljivom žicom, ispunjen drvenim i pletenim od pruća barakama.

Tu, u tim košarama, a ne u kućama, jer bi se čovek prevario, kad bi pomislio, da su to zgrade, već su to bile t. zv. čeramidžijske kolibe, tu je bilo pravo mučenje i gušenje ljudstva.

Pa nesamo to. Hrane, nje nije ni bilo. Onaj, ko bi se usudio, da traži hranu, taj je batinan. Tu se nije smelo ni progovoriti srpski, za jednu reč srpsku ljudi su batinani. Naš narodni poslanik Ilija Angjelković samo zato, što je kazao jednu reč srpsku »laku noć« svome drugu on je batinan. Isto tako naš poslanički drug D. Mašić kao čovek, koji je poznavao i hašku konferenciju i medjunarodne ugovore, batinan je takodje samo zato, što se je usudio da protestuje protivu takvog mučenja našeg stanovništva. Batinani su oficiri, činovnici, žene i deca, seljaci i svi drugi gradjani. Batinanje i mučenje, to je bila redovna kazna.

Ali ima jedna naročita kazna, zvanično naredjivana, i koja svjedoči da se je išlo na to, da se srpski živalj potpuno istrebi. Ta je kazna propisivala da za begstvo iz lagera bilo vojnih, bilo civilnih lica, sleduje smrtna kazna. To je protivno i medjunarodnim principima, protivno je i ženevskoj i haškoj konvenciji: svaki zarobljenik ima prava da pobegne, i ako se uhvati, on ima da bude disciplinski kažnjen, ali kod Bugara za ovo nije bilo druge kazne, osim smrti. Osim toga i noću, kada bi pojedinci poradi sebe izlazili napolje, ti grešnici ubijani su od stražara i njihovi leševi prebacivani su preko žica tobož da se konstatuje, da su hteli pobeći, te su za to ubijeni. Na taj način naše stanovništvo je desetkovano, i muško i žensko. No nije, gospodo, samo time desetkovano, nego je desetkovano i bolestina. Bugari nesamo da nisu davali lekova i sanitetske potrebe, nego kad bi se pojavila zaraza, oni su zdrave ljude navlaš dovodili u te lagere, da bi se zarazili i pomrli. Takav je slučaj bio u Slivenu, gde je po izveštaju medjunarodne komisije zdravo stanovništvo iz drugih lagera dovodjeno u zaraženi lager, da se naročito zarazi. I onda nije ni čudo, da je od 11.000 njih 9.000 u tom lageru pomrlo.

Gospodo! Na ovaj način, istrebljivanjem srpskog stanovništva, Bugari su uspeli, da od sto i više hiljada našeg interniranog civilnog stanovništva nije više nego li jedna polovina izišlo živih iz tih lagera. I

ono, što je vraćeno, to nije više k sebi, to ne može više izdržati duga života, to je tako propalo, da možemo slobodno reći, da ćemo za najkraće vreme izgubiti i ostatak toga stanovništva. Jedan prijatelj iz toga lagera, kome je slučajno uspelo, da se spase smrti, doneo mi je ovu originalnu depešu o bugarskim zverstvima, koju ću vam pročitati i iz koje ćete videti zvanično naredjenje za ubijanje naših stanovnika po lagerima. Depeša je bila šifrom otpremljena, i nosi numeru 11.706 od 27. septembra 1918. mesto Dobrič. U toj depeši se od reči do reči kaže ovako: »Saglasno šifrovanim telegramima vojne komande broj 794 i poradi neprijateljskih ofenziva, primećeni su izvesni četnički pokreti u Moravi, koji mogu da porode želju u srpskih zarobljenika i interniranih građana, da prebegnu u Moravu. Čim ovo saznate predlažem vam da preduzmete najstrožije mere (»da uzmete strogi merki«), da sprečite takav pokret za njihova begstva. Za najmanju neposlušnost postupajte »nepoštedno«. Za svako i najmanje nepokorstvo i »dviženije« iznesite slučaj pred vojnu komisiju«. A to pred vojnu komisiju, to, gospodo, znači: osuda na smrt.

Kakvi su, gospodo, uopšte, ti lageri bili, i sami su se Bugari gnušali. Na žalbu i kraljevske vlade sa Krfa i svih drugih civilizovanih naroda, koji su doznali za sve nesreće u tim lagerima, određena je bila jedna međunarodna komisija, koja je imala da izvidi život interniranoga stanovništva u tim lagerima.

Bugari su znali šta komisija može naći i zbog toga su izdali najstrožije poverljivo, od strane vojene direkcije, naredjenje pod numerom 10.192 od 21. avgusta 1918. godine iz Silistrije, koje glasi: »Ministarstvo Vojeno je dalo, saglasno sa ostalima, odobrenje da se posete bojani zarobljenici u legerima od strane jedne specijalne delegacije međunarodnog Crvenog Krsta u Ženevi. Datum posete još nije izvestan. Od velikog je značaja za nas upečatak koji će ta delegacija izneti iz Dobrudže. Pri obilasku ne ispuštajte nikako iz vida, da progovorite svima svojim vlastima da gledaju da ih vrlo lepo prihvate, nu: »bez toga da razbirat sami te internirani«, razbira se — a to znači da internirani ne saznaju za tu njihovu posetu, jer naravno ako bi saznali da će komisija doći proisteće silne žalbe. Dalje se kaže: »Imajte u vidu one, od područnih vam sektora, u kojima su internirani još u dobrom stanju i koji lageri mogu biti određeni da ih poseti ova delegacija«.

Ovo je, gospodo, original, ovo nije prepis. Ovo je zvaničan dokument. Iz ovoga se najbolje vidi kakvi su njihovi lageri u to doba bili i šta su sve Bugari radili da bi sprečili i međunarodnu komisiju ženevskog odbora Crvenog Krsta, da vidi život naših zarobljenih i interniranih građana u tim lagerima. No, gospodo, pored ubistava, pored zverstava, pored mučenja i zlostavljanja, još je jedna vrsta mučenja

vršena nad našim narodom, — a to je pljačka. Nema ni jednoga naroda na svetu koji je više pljačke učinio od bugarskog naroda. Nema vam tamo, od Ministra predsednika pa do poslednjeg pudara, — čoveka koji nije željan da uzme novac i od svojega i od tuđina. Nije bilo ni oficira, ni vojnika, ni kmeta, ni predsednika njihovog, ni čate, ni sekretera koji ne bi želeo da opljačka srpskog stanovnika. Pljačka je vršena i u državnom obliku i pojedinačno u raznom vidu. Pljačka je vršena i u naplati poreza suprotno međunarodnim principima i u rekviziciji, takođe protivno međunarodnim odredbama; vršena je pljačka i u raznim nametima, prirezima, akcizima i patentima. Niko ništa nije mogao raditi pod Bugarima dok za to ne plati. Niko nije mogao otići iz kuće na svoju njivu dok ne plati; niko nije mogao otići ni u najbliže mesto dok za to nije platio.

Niko nije mogao ni jedan posao svršiti dok za to ne plati, a i kad sve to plati i ode da vrši svoj posao onda ono što zaradi mora podeliti sa Bugarinom; jer ako je otišao trgovačkim poslom, dođe mu posle žandarm ili predsednik ili opštinski pisar u kuću i kaže: »daj pare!« Ako neda pare odma počinje zlostavljanje i mučenje. U nizu tih raznih pljačkanja i nameta državnih pomoću kojih su uzimali novac od našega naroda najdrastičnija su ona koja su bila praćena batinama.

Kod Bugara postojale su mesto crnih pušaka, za podsmeħ, i »b e l e p u š k e«, a bela puška kod Bugara, to je bila batina, to je bila motka, kojom je tućeno srpsko stanovništvo. Tućeni su iz raznih uzroka, a najviše radi pljačke i radi iznjudjavanja priznavanja, da su Bugari, a ne Srbi. Radi ilustracije, samo jedna slika, koliko je na pr. pljačke izvršeno samo u niškom kraju pod Bugarima, ja ću vam reći, da samo u jednom selu niškog okruga, u selu Gornje Matijevice, koje broji svega 580 pravnih glasača, a ima 670 poreskih glava. To je jedno kompaktno selo, ali nije ni jedno najveće ni najbogatije selo. U tom selu Bugari su opljačkali za tri godine 951.623 dinara u novcu. To su zvanični podaci, i to na ime poreza opljačkano je 613.222 dinara, na ime akcisa 87.023 dinara, na ime patenta — seljaci plaćaju patent! — 20.554 dinara, na ime prireza raznih 74.688 dinara, na ime ishrane vojske 145.961 dinar, na ime trošarine 2.400 dinara, na ime begluka 7.775 dinara. Zatim je uzeto stoke, gospodo, iz toga sela i to: volova 514, konja 50, krava 13, teladi 1, bikova 1, ovaca 1267, koza 399, svinja 657, kokoši 8321 i plovaka 732. Porušeno je kuća u vrednosti od 736.000 dinara u tom jednom jedinom selu. Internirano je iz tog jednog sela 151 građanin. Iznudjeno je novaca iz toga jednog sela na najdrastičniji način, batinanjem 31.300 dinara. I to su Bugari učinili u tom jadnom selu, u kome je pri pojavi ustanka srpskog naroda u proljeće 1917. da se oslobodi od zlikovaca, ubijeno bez presude prostim naredjenjem jednog oficira, poručnika, koji

je došao iz Niša po dostavi predsednika bugarske opštine, 17 najuglednijih ljudi, iz toga sela. Ovde imadem sliku njihovih leševa, koji su otkopani i skupljeni prilikom oslobođenja toga sela. (Pokazuje gospodi poslanicima originalne snimke, koje oni razgledaju.) Pored ostalih ovih mučenja pomenutih sada mučeno je i internirano naše stanovništvo i kulukom. Kulučenje, rušenje imovine, paljenje naše imovine, to su tako isto sredstva, kojima su Bugari išli na uništavanju našeg elementa, i to na suprot članovima 23. i 28. haške konvencije, koja apsolutno traži poštedu prava svojine i familije i pojedinca. No, gospodo, ima još jedna vrsta mučenja, koja je teža našem narodu od svih ovih fizičkih mučenja, a to je bila ona moralna tortura, koju su bugarske vlasti vršile na njima za sve vreme trogodišnje okupacije. To je ona tortura, koju su vojne i civilne vlasti izvodile nad stanovništvom tražeći od njega, da se odrekne svoje narodnosti i prigrli bugarsko ime, i da kolevku srpske domovine proglasi bugarskom domovinom. Bugari su stajali na jednom nesrećnom gledištu, da njima treba Morava i da je to njihovo pravo, i pošto nisu imali drugog načina, da dokažu svoju svojinu na te teritorije, to su pabirčili dokaze po pojedinim mestima i selima goneći stanovništvo, da se izkazuje i svedoči onako, kako bi oni hteli.

Zbog toga je u svima krajevima naredjeno bilo, da se kupe potpisi, da su oni Bugari. Ali, Bugari u tome nisu imali velikog uspeha. Slabiji karakteri istina su podlegli, ali jači su se oduprli, en masse, i zbilja našoj Moravi čini čast, što si je u tom pogledu osvetlala obraz i sačuvala svoje srpsko ime. Ali, ne samo što su na taj način tražili potpise, nego su, u isto vreme, uništavali sve što je nosilo srpsko ime, i imalo srpski karakter. Srpske spomenike pretvarali su u bugarske, menjanjem natpisa. Srpske crkve zatvarali su, ili su u njih unosili bugarske ikone i svece. Štogaod su našli srpskih knjiga, sve su spalili i uništili im svaki trag. Srpske škole su palili, rušili i pretvarali u bugarske. Srpsku decu su terali, da posećuju bugarske škole. Srpske učitelje i sveštenike mučili su, internirali i ubijali, da nijedan ne bi ostao. Na taj način mislili su, da pobugare srpski element.

Poznata su naredjenja, zvanična naredjenja, njihovih vojnih i građanskih vlasti za to odnarodjavanje.

Medjunarodna komisija spominje neka od tih naredjenja. Spomenuću samo jedno naredjenje moravsko inspekcione vojne vlasti, koje je u originalu u rukama medjunarodne komisije. To je naredjenje od 29. maja 1918. godine. Po tom naredjenju građani se dele u pet grupa. U prvu grupu dolaze nesigurni, koje treba ganjati, u drugu nesigurni, koje treba proučavati, u treću neutralni, u četvrtu grupu sigurni, i u petu najsigurniji, koji zaslužuju favoriziranje.

U toj naredbi se izrično kaže: »Prema građanima i seljacima, koji se izdaju za Srbe, treba da budemo neblagonakloni«. Srpski jezik je strogo zabranjivan. Zabranjeno je bilo govoriti srpske reči, ali kako u bugarskom jeziku ima mnogo i srpskih reči, to su naši stanovnici stradali, i kad bi upotrebili koju sličnu reč, koja se nalazi i u bugarskom jeziku. I ako su srpski sveštenici poubijani, ipak se u tom naredjenju naročito obraća pažnja, da se pronadju i oni, koji su slučajno zaostali u životu, te da nijedan ne ostane. Takve su naredbe izdavale vojne i građanske vlasti.

Zabrana srpskog jezika naredjena je naredbom ministra unutrašnjih dela od 12. februara 1916. godine. Kupljenje i uništavanje srpskih knjiga po privatnim kućama naredjeno je bilo raspisom od 3. maja 1916. godine, koji je izdala vrhovna komanda. Interniranje i gonjenje sveštenika i učitelja naredjeno je bilo aktom ministra vojnog od 15. decembra 1915. godine. Vranjski sreski načelnik izveštava službeno vranjskog okružnog načelnika, da je 24. februara ubijeno 7 srpskih sveštenika, pod komandom poručnika Koena itd., itd.

Eto vam, gospodo, načina, kako su se Bugari ponašali prema Srbima u okupiranim krajevima.

Sem toga, ima još jedna povreda haške konvencije, a to je konfiskacija imanja. Svi oni naši građani, koji su sa te teritorije otišli bili sa vladom i vojskom, da u emigraciji brane svoju slobodu, pozvani su bili jednim naredjenjem bugarske vlade u početku 1916. godine, da se vrate kućama kao bugarski podanici. Ko se nije vratio, njegovo je imanje, na osnovu jednog nakaradnog zakona, donesenog u bug. Sobraju protivno svima medjunarodnim propisima, konfiskovano i kao »bestopansko« prodavano u korist državne kase. Jedan interesantan primer slučajno mi je pao u ruke. Na akciji požarevačke trgovačke banke štampana je objava okružnog načelnika, kojom se prodaje imanje Mihajla Pavlovića, žitelja grada Požarevca, kao bestopansko. (Pokazuje primer-akciju.) Novine iz 1916. i 1917. godine, u Sofiji, prepune su oglasa, kojima se pozivaju građani, da kupuju robu, koju su Bugari vozovima donosili iz naših krajeva i koju su opljačkali kao bestopansku.

Tu je bilo i nameštaja, i posudja, i dragocenosti, i državne i privatne imovine. Gospodo, sva je ta radnja bugarska protivna svima medjunarodnim pravilima i medjunarodnim konvencijama. Ovo, gospodo, što su uradili Bugari u našim krajevima, to prelazi okvir običnih medjunarodnih povreda, to zadire u zločinstva najordinarnije vrste. To se graniči sadizmom najnekulturnijeg i najpokvarenijeg plemena čovečanstva na zemljinom Šaru. U interesu naroda, u interesu čovečanstva, takav narod ne sme ostati nekažnjen. (Čuje se: Tako je!). Nisu tu krivi samo pojedinci, činovnik ili vojnik, nego su tu, gospodo, krivi svi od ministra predsednika, od njihovog kralja,

pa dole do poslednjeg Bugarina. (Pleskanje i uzvici: Tako je!). Nije, gospodo, bilo u ono doba, kad je propala Srbija i kad je ovakav varvarizam i sadizam vršen, ni jednog političara, ni poslanika, ni ministara, ni jednog inteligentnog čoveka, ni pesnika, ni kakvog filantropa bugarskog, da se i jedan pojavi i da podigne glas u odbranu srpskog potlačenog stanovništva, da zaštiti nevine i da osudi ovakove zločine. Današnji predsednik ministarstva, jedan od najvećih žonglera sa teatra bugarske pozornice, ume da čen-gija pred saveznicima i Srbiji da obećava, da će sve činovnike kažnjavati, da osudi te zločine i skine ih sa ledja bugarskog naroda: a taj isti gospodin sedeo je u parlamentu tri godine i kroz slavopojku Radoslavovu i kralju za pobedu oružja nemačkog i on je bio jedan od onih, koji je pljeskao pobedi i nije podizao glas u odbranu zaštite srpskog elementa od ovakvog varvarizma, koji je vršen nad našim narodom.

Gospodo, ceo bugarski narod ne zaslužuje, da se upiše u knjigu čovečanstva, ne zaslužuje da bude u društvu čovečanstva, ne zaslužuje, da mu se pruži ruka kao čoveku, ne zaslužuje da saradjuje na kulturi, već zaslužuje, da primi kaznu i da mu se odmazdi po zaslugi. (**Todor Stanković**: Nema da primi, nego da mu se nametne kazna).

Mnoštvo porodica, srpskih i mnoštvo siročadi koji su ostali bez svojih roditelja i hranitelja, samo za to da se izvrši bugarski bes, zaslužuje, gospodo, nesamo satisfakciju u tome, što će zilkovac biti kažnjen, nego zaslužuje još, da im zlikovci dadu dostojnu materijalnu naknadu. Nije materijalna naknada ta, koja može naknaditi izgubljenog roditelja. Mi moramo, Srbija mora da se brine o siročadima, a ta siročad nisu postala silom rata, da su roditelji poginuli u ratu, nego silom bugarskom, da srpski narod istrebe. To je varvarstvo. Po međunarodnim principima ti činovnici koji su tako postupali zaslužuju ne samo kaznu nego i da plate oštetu siročadima. (Glasovi: Tako je!).

Gospodo, lista takovih zločinaca bez sumnje je ogromna. Ona će biti veoma dugačka, ako kraljevska vlada bude uspela, da je pribere i da je iznese i nama i svetu na videlo. Ali ono, što sam ja pribavio, ono što je međunarodna komisija samo uzgred konstatovala, dopustite mi, gospodo, i ako se gnušam imena, da zapišem u analima ovoga doma imena najgorih zločinaca bugarskih, predstavnika državnih i vojnih vlasti.

Na čelu zločinaca bugarskih, koji su najviše srpskog življa pobili i potukli i nad ženama najviše sadizma izvršili nalazi se general **Protogorev**, šef bugarskih komita. On je bio komandant moravske oblasti. On je vršio varvarstva preko svojih vojvoda i komita. Od tih vojvoda i komita evo nekoliko imena: Milan Gjurlak u prilepskom kraju, vojvoda Donče u krátovskom kraju, vojvoda Čauljev u kruševskom kraju, Gavriilo Stoilov, Rista Čauš i Lazar iz Štipa

u topličkom okrugu; Petar Lazev u veleskom, vojvoda Simon u kičevskom.

Pored Protogoreva, koji nosi firmu zločinaca bugarskih i koji se i danas šeta slobodno po sofijskim ulicama, od ostalih oficira bili su u Nišu načelnik moravske inspekcije general Nerezov, koji je izdavao naredbe za razrođavanje srpskog življa, koji je delio živalj na blagonaklone i neblagonaklone i koje treba potući, koji je naterivao srpske žene gladu i gladu ih primoravao da kažu, da su bugarke. Naše žene su zbilja gladovale i nijedan se bugarin nije mogao pohvaliti, da mu je ma i jedna žena kazala da je Bugarka.

Za tim ppuk. Drenkov, koman. mesta u Nišu, zatim njegov pomoćnik major Trojčev, onaj zločinac, koji je svake noći ubijao i vešao po 30—40 građana i oficira, ova trojica: Drenkov, Trojčev i pukovnik Cvetanov kao garnizonar pod predsedništvom Protogoreva, sačinjavali su odbor od najmarkantnijih bugarskih zločinaca, i koji im je samo pao u oči ubijali su ga bio prav ili kriv i za nekoliko sati donosili su presude. Među svima bugarskim oficirima kao krvolok osobite vrste odlikovao se čuveni major Ilkov, najpre komandat mesta u Vranji, koga bugarska vlast nije mogla trpeti, koga je bug. okružni načelnik optužio kao najgoreg zlikovca, koji je pobio toliko sveta i nevinog naroda, da se negovih zverstava grozila i sama bugarska vlast. On je iz Vranje bio premešten u Niš i tu je produžio svoju radnju. On je napunio koštarnicu u Nišu leševima od nekoliko stotina srp. građana i građanki. Zatim dolazi p. poručnik **Čavdarev** (32. puk), koji je u požarevačkom okrugu ubijao po 10—15 osoba odjednom. Zatim p. poručnik **Bojadžijev**, koji se hvalio i sam, da je u Petrovcu ubio svojom rukom 300 ljudi. P. poručnik **Petkov** iz 22. dopunskog bataljona, za koga njegov kolega Inoničev kaže, da je on nesnosan po svojim zločinima, jer »veša i peče ljude«. Pukovnik **Žekov**, komandant 20. puka, zatim p. pukovnik **Aleksandar Bojadžijev**, koji su u prilepskom kraju vršili zločine, za tim đeneral **Ribov** i p. puk. **Bošnjakov** u prizrenskom kraju, pa i p. pukovnik Bojadžijev u Leskovcu izvršili su bezbroj zločina. Građani leskovački najugladnijih staleža, predsednik suda, trgovci, profesori — mirni ljudi ostali su tu kao stariji ljudi kod svoje kuće, verujući, da će im neprijatelj poštedeti njihove mirne živote. Pored vojnika njihovih odlikovali su se sadizmom i njihovi prosvetni ljudi naročito trojica moravskih prosvetitelja u Nišu: Angelov, Dilaverev i Vlnev i četvrti jedan od najvećih agenata bugarskih, koji je išao po moravskom kraju, i maltretirao svet svojim predavanjem i sugeriranjem misli, izvrtanjem istorijskih istina, te čak falsifikovao istoriju i tvrdio, da je na primer Bela-Kula srpska, koja je napravljena od glava srpskih junaka Stevana Sindželića i ostalih palih u borbi 1809. god. kod Niša — dokazivali, da je napravljena 1595. godine od bugarskih glava palih u ustanku, koji je

bio u Hercegovini, zahvatio današnje srpsko-hrvatske pokrajine S. Z. balk. poluostrva (Ustanak sv. Save pri kraju XVI. v.).

Zatim je p. por. Gligorov jedan advokat iz Be-logračika, koji je u S. Banji opljačkao bezbroj žitelja. Major Tenekedžijev poubijao je 500 celjaka, od kojih 189 iz okolice Soko Banje.

Gospodo narodni poslanici! Ovakovi su bili svi, koji su vršili ma kakovu funkciju. To nisu ljudi, to su zlikovci. Oni nisu bili činovnici kulturne države, nego jedne azijske varvarske države, organi jedne nacije, koja ne pripada čovečanstvu, već narodu, koji su poput Nemaca smatrali, da su oni jedini od Boga izabrani da žive, a ostali svi narodi da moraju izginiti ili robovati im. Takav narod i takovi ljudi ne zaslužuju da ih se poštedi, niti zaslužuju, da se ubroje u čovečansko društvo.

Gospodo narodni poslanici! Ovo što sam iznio kao motivaciju za našu interpelaciju smatrao sam svojom dužnosti da iznesem kao predstavnik onog kraja, koji je najviše stradao u ropstvu, i da dadem oduška svom bolu, jadu i čemeru namućenog naroda, i da u ovom zajedničkom parlamentu uzviknemo: mir pepelu nevinih žrtava! (Svi narodni poslanici ustaju odavajuci poštu nevinim žrtvama.) Ja molim kr. vladu da i kr. vlada sa svoje strane poradi najenergičnije, da se vinovnici tih zločina kazne u interesu čovečanstva, a ne iz osвете.

Gospodo narodni poslanici, Srbin, Hrvat i Slovenac je velikog duha! Oni imaju veliku dušu, silnu, čistu slavensku dušu. Oni se ne svete, nego praštaju, ali sa nečastnim čovekom ne će nikada biti niti u društvu niti u prijateljstvu! (Dugotrajni opšti pljesak.)

Predsednik dr. Drag. M. Pavlović: Gospodo narodni poslanici, ako nema više govornika, ja bih dao reč g. ministru predsedniku, da završimo ovu stvar, a ako bi se javilo još govornika morali bismo odgoditi svršetak za četvrtak, pošto imademo konferenciju šefovih stranaka. Dali želi još tko da govori? (Ne.) Dajem reč g. ministru predsedniku.

Predsednik Ministarstva Stojan M. Protić: Poštovani gospodin Agatonović i drug njegov g. Mašić izvoleli su uputiti interpelaciju o predmetu, o kome je poštovani poslanik Agatonović sad ovoga časa govorio. Prva je tačka interpelacije: »šta je kraljevska vlada do sada preduzela, da se krivci, vinovnici mnogobrojnih zločinata koja su neprijateljske vlasti Austro-Ugarske i Bugarske za vreme okupacije naše teritorije izvršili nad nevinim srpskim življem podvrgnu zakonskoj odgovornosti«.

Kraljevska vlada u ovoj stvari pre svega gledala je, da uradi to, da se zločinstva, koja su od neprijatelja učinjena, konstatuju, i konstatuju na taj način, da o njima ne može biti nikakve sumnje. Na našoj narodnoj teritoriji za vreme ovoga velikoga rata, ka što je g. poslanik Agatonović naveo, bilo je

dve vrste neprijatelja. Jedni su neprijatelji bili Austrijanci, Madžari i Nemci, a drugi su neprijatelji bili Bugari. Ta je podela potrebna da se učini. Pri svem tom što su zločinstva u Nemaca i Austrijanaca i Madžara takve prirode, da mogu samo u svakom čoveku grozotu da izazovu, ipak zločinstva koja su Bugari na našoj narodnoj teritoriji učinili, nadmašuju i te grozote. I možda je to čudno; ali, gospodo, taj fakt stoji, da baš ta veličina grozote onih zločina koja su Bugari počinili, Austrijancima, Nemcima i Madžarima u izvesnoj meri pomaže.

Vi ste imali prilike čuti od g. predgovornika niz tih zločina na koji su način vršeni, i ja mogu da vam potvrdim da nam, gospodo, ljudi to na zapadu ne veruju. Oni misle, da ljudski stvorovi ne mogu ta zločinstva vršiti, i sa nepoverenjem izlaze pred nas kad im mi ta zločinstva iznosimo. Mi smo se zbog toga, gospodo, u prvom redu starali, da utvrdimo na jedan nepobitan način ta zločinstva, koja su Bugari vršili, znajući ovo, što sam sad pokrenuo, da će mnogo ljudi biti na zapadu, koji to verovati ne će. I mi smo još za vreme dok je srpska vlada bila na Krfu, odmah posle konstatovanja uspeha naše ofenzive, preduzeli mere, da se obrazuje međjunarodna komisija, u kojoj će pored predstavnika našega naroda biti i predstavnika onih naroda, na koje apelujemo, da nam pomognu da se ova zločinstva kazne. I ta je komisija obrazovana, i ona je svoj rad otpočela ubrzo i ako u vrlo nepovoljnim prilikama. Vama je vrlo dobro poznato, u kakvim se prilikama nalazila predjašnja Kraljevina Srbija po odlasku neprijatelja iz nje. Ona je bila ne samo opustošena, nego i lišena svake komunikacije i komunikacionih sredstava, ona nije mogla pružiti međjunarodnoj komisiji sva sredstva, da bi mogla u punoj meri i u punoj potpunosti svoj posao da izvrši. Pa ipak, gospodo, i u takvim nepovoljnim prilikama radjeni posao doneo je takove rezultate, da su se predstavnici naših prijatelja zgrozili kad su i onaj nepotpuni kratak izveštaj naše komisije videli. Izveštaj te komisije koja je završila privremeno svoj rad krajem januara, štampan je na francuskom jeziku, a sad se pored izveštaja štampaju i dokumenti, koji taj izveštaj prate. To je prvi posao koji je kraljevska vlada smatrala, da ima u ovom pogledu da izvrši.

Drugi je posao taj, da se, kad se na jedan tako nepobitan način konstatuju sva ta zla, koja su u našoj zemlji nad našim stanovništvom izvršena, traži, da se zločinci kazne. Taj drugi zadatak, gospodo, ima da izvrši naša delegacija, koja je tamo u Parizu kod Konferencije Mira.

Među tim zločinima, kao što je gospodin poslanik pomenuo, ima i takvih, koji dolaze u sasvim obična zločinstva, tako zvana prosta zločinstva, i za takva zločinstva mi mislimo, da sa razlogom možemo tražiti, da se ona, sasvim redovnim putem, i redovnim sudom podvrgnu istraživanju i kazne, te da se ne-

ograničimo za takvu vrstu zločinačkih dela na samo prosto traženje naknada za porodice njihovih jadnika, koji su na takav način od neprijatelja sahranjeni. U kojoj će meri biti uspeh od te naše radnje, mi to ne možemo reći, ali možemo sa razlogom očekivati, da će naši saveznici, koji su i sami i ako ne u svoj toj grozoti na svome ognjištu u svojoj zemlji imali takva zločinačka dela, a ono vrlo blizu njih. Ni Nemci nisu mnogo izmakli od Bugara i ako su daleko civilizovaniji i kulturniji od njih.

Drugo pitanje, koje je gospodin poslanik uputio na mene glasi: »Misli li Kraljevska Vlada, da deca i porodice nevino pobijenih hranitelja podanika našega Kraljevstva imaju pravo na materijalne naknade za izgubljene svoje hranioce, i ko treba tu naknadu da da?«

Ja držim, gospodo, da sam već odgovarajući na prvo pitanje, dao odgovor i na ovo drugo. Sasvim je prirodno, da kraljevska Vlada nalazi, da te porodice imaju prava na naknadu, i da je to pravo tek polovina onoga, koje oni imaju. Prvo je pravo tražiti i dobiti, da ti zločinci budu redovnim putem sudjeni i kažnjeni, a drugo je pravo, pored toga, i naknada. Ko tu naknadu ima da da, to je sasvim prirodno — neprijatelj. Kolika će biti ta naknada, to zavisi od evropskog suda, koji tamo u Parizu zasedava i koji pored mnogih drugih stvari ima i to da rešava.

Treće je pitanje: »Je li Kraljevska Vlada u tome smislu što preduzela, i kakav se rezultat može očekivati od vladine akcije?«

Šta je vlada preduzimala, gospodo, ja sam vam sad rekao, a kakav će se rezultat očekivati, to vam ne mogu kazati potpuno, i ako mislim, da smem reći, da možemo očekivati povoljne rezultate, bar u onoj meri, u kojoj te rezultate za slične stvari mogu očekivati i naši saveznici, ako ne i u većoj meri; a bez svake sumnje je, da smo mi u tome pogledu mnogo više pretrpeli, nego naši veliki neprijatelji, zato, što smo na nesreću imali mnogo divljačnijeg i krvoločnijeg protivnika, nego što su oni imali.

Stim, gospodo, ja mislim, da sam odgovorio g. poslaniku na sva pitanja, koja je izvoleo na mene staviti, i ja bih molio, da bude ovim odgovorom zadovoljan. (Živo odobravanje.)

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ima reč gospodin Josif Bojinović.

Josif Bojinović: Gospodo! Iz govora gospodina Agatonovića vidio sam, da se dotakao i mog kraja, onog najžalosnijeg kraja, koji je najviše u Srbiji stradao. To je kraj pored Drine na onom mestu, gde je prvi put austrijska vojska prešla u Srbiju, i učinila onaj pohod i pokolj. Ja sam iz jednoga sela, baš pored samoga toga mjesta. Iz mog sela je preko 40 staraca povezano i mitraljezima poubijano. Pored žena i djece iz Kozjaka, Loznice i Prnjavora, uništeno je sve, osobito u Prnjavoru gdje nije ostalo niti jedna desetina kuća. Sve je srušeno. Gradjani, žene i deca su pozatvarani. Ja imam da primetim, da je ova vlada

ovome kraju vrlo malu svoju pažnju obratila. Rđjavu je pažnju obratila u tome, što do sada nema kod sebe tačnoga izveštaja, ko je od koje porodice stradao na taj način tamo. Čak vlada pita, ko je vršio ta zločina i ko je ubijao taj narod, koji komandant, to sve pita se onaj narod onog siromaška koji je ostao bez roditelja svoga. Pita se ko je taj komandant? Ja mislim da vlada nije trebala da takim putem ide da pita narod, nego je trebala da pita vrhovnu komandu, jer ona zna ko je bio komandant. Mi koji smo izbegli i od vojnika slušali, čuli smo, da je bio glavni komandant neki Počorek, koji je proglašen i za ludoga. Izvjesni komandanti koji su operisali tuda, za njih sigurno naša Vrhovna Komanda znade. I za to zamjeravam vladi, što nije ranije poduzela protiv toga što god i što nije međunarodnoj komisiji priopćila kolike su te žrtve, u kolikom ih je broju, i u kojem mjestu poubijeno i sahranjeno.

Od tih familija i žrtava naših gradjana ima i sada dječice, koja lutaju od nemila do nedraga, neki su otišli svojoj familiji, ili su predani u sirotinjski dom, a većinom se potucaju kojekuda, ono pak što je ostalo na svojim garištima, teško se pati i muči. Vlada do sada nije nijednoj toj porodici ukazala nikakve pomoći. Čak ima krajeva duž cijele Drine, sve sela od Užica do Šabea, i do Beograda skoro su postradala. I u tim krajevima ima srezova, koji još nisu do sada primili invalidsku potporu. Još nije mogla finansijska vlast da dopre tamo, i da pomogne toj sirotinji, koja je na tako zverski način stradala.

To sam imao da kažem; inače moram da izjavim, da sam sa odgovorom vladinim zadovoljan, pa se nadam, da će ona pomoći toj sirotinji. Ona će da pomogne, i da nadje kredita za nju, jer kad se može da nadje kredita za manje činovnike, za sve uopće pa i dodatak na djecu, onda će se valjda naći nešto i za tu sirotinju, koja se potuca od nemila do nedraga. Ja mislim, da će vlada uspjati da dodje do krivaca pomoću vojne komande, i ako se ti nalaze na našem području, da ih pozove na odgovornost. Koliko sam uvjeren na žalost još imade tih vojnih činovnika, koji su takve operacije poduzimali i zlostavljali naše gradjane, još ih ima i nalaze se dapače još i u službi ove iste naše Jugoslavije. Ima ih u Bosni, Hrvatskoj i Slavoniji, Vojvodini, pa čak ima nekih zločinaca, koji će vraćaju i u srpsku vojsku. Ja mislim, da treba o tome voditi računa, da te ljude dotera na sud, pa neka onda tamo odgovaraju što im je Viljem naredio. Neka kažu to pred sudom pa dolje sa Viljenom, Fran Josipom i svima takvima.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Reč ima gospodin ministar predsednik.

Predsednik ministarskog saveta Stojan M. Protić: Dozvolite, gospodo, da kažem još nekoliko reči povodom kratkog govora poštovanog predgovornika. Odista, gospodo, mi nismo stigli, da podelimo pomoći ni u kraju poštovanog gospodina predgovornika, ni u

još mnogim drugim krajevima. Zlo je tako veliko, i mi smo u tako nezgodnim prilikama, da se to može razumeti i ako mi to veoma jako žalimo. Dakle ja ću moliti gospodina predgovornika da ima na umu te naše teškoće i da veruje, da ćemo mi, koliko god bude više moguće izaći tome na susret, i tu pomoć deliti svima krajevima, gde takvih nevoljnika i jadnika ima. Verujem da u našoj državi ima ljudi, koji su takva zla činili na našj teritoriji, a ima i takvih vrlo verovatno, koji su i u našoj službi. Gospodo, mi to motrimo, i molimo, da nam svaki od vas, a i svaki drugi državljanin naš pruži podatke o tom, da bi mogli našu dužnost i u tom pogledu do kraja izvršiti. (Uzvici: Tako je!)

Zamerka gospodina predgovornika, da u njegovu kraju nije još utvrđeno i konstatovano, ko je sva ta zločinstva vršio, mislim, da nije posve na mestu, jer u kraju gospodina predgovornika ima izvršenih konstatacija još iz ranijeg vremena, iz vremena prvog ratovanja austriskog s nama. Mi tada, istina, nismo imali naročite komisije za taj posao, ali je jedan duševan čovek Švajcarac, koji se je još od početka rata našao u našoj otadžbini kod naše vojske, izvršio mnoge konstatacije, snabdeo ih slikama, opisao sve, i na francuskom jeziku objavio. To je poštovani profesor lozanskog univerziteta gospodin Reiss. (Uzvici: Živio!) Na molbu Kraljevske Vlade, on je s komisijom, koja je radila u Skoplju, otišao i u Pariz, i on svoj posao i tamo produžava, na čemu mu mi odavde možemo samo našu toplu blagodarnost poslati. (Uzvici: Tako je!) Osim toga, gospodo, ja sam već spomenuo, da je rad komisije u Skoplju privremeno već završen, i taj će se rad nastaviti i za teritorije, koje su bili pod okupacijom bugarske vlasti, a biće naročita komisija, koja će raditi te poslove i na teritoriji, gde je rat vodila i okupaciju vršila austro-ugarska vojska. Ja vas stoga molim, da ovo imate na umu, i da verujete, da mi nismo na tu stranu pitanja zaboravili.

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Ima reč g. Agatonović.

Radoslav Agatonović: Gospodo, ja sam zadovoljan odgovorom gospodina ministra predsednika, i to tim pre, što verujem, da je i kraljevska vlada zadahnuta istim osećajima, i istim mislima i istim raspoloženjem, koje naš narod u ovoj prilici manifestuje preko nas, i da ona gaji te iste osećaje, koji su samo osećaji pravde i koji traže, da se zločinci kazne. Ni jedan zločinac ne sme ostati ne kažnjen. Ja verujem da i kraljevska vlada na tome radi, i molio bih je

samo, da podejstvuje kod saveznika, koji su stali na isto gledište, da ti vinovnici dodju što pre pred međunarodni sud, a ne da ih sude bugarske komisije, ili bugarske vlasti. Ja bih molio Narodno Predstavništvo i gospodina Ministra Predsednika, da diskusiju po ovoj interpelaciji završimo sa ovim prelazom na dnevni red, koji ću Vam sada pročitati: »Narodno Predstavništvo po saslušanju gospodina Ministra Predsednika, zadovoljno odgovorom, očekuje, da Kraljevska Vlada, i pomoću naših saveznika postigne, da se svi intelektualni i materijalni vinovnici zločina, koje su oni kao organi okupacionih vlasti izvršili nad srpskim življem za vreme okupacije, a protivno svima odredbama međunarodnog prava, genevske i haških konferencija, dotojno kazne u interesu čovečanstva, o oštećene porodice dobiju ekvivalentnu materijalnu naknadu«.

Molim gospodina ministra predsednika, da primi ovu motivaciju.

Predsednik Ministarskog Saveta Stojan M. Protić: Ja primam ovaj prelaz samo s tim malim dodatkom, da će vlada sve to urediti, u koliko to bude zavisilo od nje,

Predsednik dr. Dragoljub M. Pavlović: Sad ćemo pristupiti glasanju o predloženom prelazu za dnevni red. Glasace se sedenjem i ustajanjem. Ko je protiv ovoga predloga, on će ustati, a ko je za, on će sedeti. (Svi sede.) Pošto svi sede, objavljujem, da je Narodno Predstavništvo jednoglasno prihvatilo predloženi prelaz na dnevni red.

Pre nego zaključim ovu sednicu, ja ću vas zamoliti za dopuštenje, da promenim odredjeni čas sastanaka skupštinskog odbora. Ja sam bio zakazao taj sastanak za sutra u 11 časova pre podne, pa sam izmenio i hteo sam da se sastane još večeras, međutim kako je već dočkan, još ne verujem da ćemo moći, da svršimo posao, te bi svakako razišli se bez sporazuma. Stoga molim za dopuštenje, da ovaj čas sastanka odbora izmenim tako, da on bude mesto pre podne posle podne u četiri sata. Molim dakle sekcije, da se sastanu posle podne u 4 sata. Sad ovu sednicu zaključujem, a drugu zakazujem za petak u 9 časova pre podne, sa dnevnim redom:

Drugo čitanje zakona o kirijama. Prima li skupština ovo? (Prima.) Sednica je trajala do 19 i 30 časova.

Video sekretar:
Pera Jovanović.

Interpelacije

14. redovnog sastanka

narodnog predstavništva

držanog na dan 8. aprila 1919. godine u Beogradu.

Nujna interpelacija

poslanca dr. V. Kukovca na ministra za ustavodajno skupščino in izenačenje zakonov zaradi decentralizacije državne uprave in uvedbe samouprave po okrožjih itd. v obsegu delokruga deželne vlade v Ljubljani.

Po proglašenju edinstvene države izrakla se je naša javnost soglasno za potrebo samouprave naroda po okružjih in okrajih in primerno decentralizacijo državne uprave. V obsegu kraljevine Srbije so že urejena okrožja in srezji z zakonom 18. marca 1905. in po poznejših dopolnitvah in izpremembah tega zakona. V Hrvatski in Slavoniji uživajo velike županije istotako vsaj nekaj pravice samouprave in je v ti obliki primerno urojena tudi decentralizacija državne oblasti. Nikakšne enotne ureditve samouprave pa ne najdemo na najbolj izpostavljenih delih države, kjer bivajo Slovenci, v bivših kronovinah štajerski, koroški in kranjski. Nekteri posli samouprave se nahajajo na podlagi starega štajerskega deželnega zakona o okrajnih zastopih vsaj na Spodnjem Štajerskom pač še v rokah okrajnih zastopov. Ker se pa ti zastopi za ves čas vojske nikjer niso na novo sestavili in je v narodno najvažnejših okrajih že do deset let vladal le vladni komisar, in so se dotični okrajni zastopi razpustili, ker je zakon o skrajnih zastopih slovenskemu prebivalstvu skrajno krivičen in se ni izvajal, ako ni bila zasigurana Nemcem večina, zato niti na tem delu obmejnega ozemlja ne more biti po pravici govora o kaki resnični samoupravi. Kar je še hujše, zlorabili so se komisariji okrajnih zastopov za časa vojne od avstrijske vlade ter so protizakonito obremenili okraje z ogromnimi bremenji, zlasti vojnimi posojili, vsled katerih je ogrožena davčna moč okrajev in občin in države same trajno, ako ne pride pomoč. Pomoč pa more priti le iz smotrenega sodelovanja z ljudskim zastopstvom. Samouprave niti v obsegu okrajev pa ni v pokrajinah koroški in kranjski. Seveda nobena izmed tih pokrajin tudi upravnih okrožij v smislu gori omenjenega zakona ne pozna, niti glede samouprave niti glede odgovarjajoče ureditve državne uprave. Na čelu samouprave v teh pokrajinah ne stoji kakor v Srbiji okrožni načelnik in srezki ali okrajni načelnik kot činitelj združene javne državne uprave in samouprave. Ni govora o poslovanju okrožnih in okrajnih skupščin, okrajni glavarji so edini činitelji državne uprave in se smatrajo podrejene deželni vladi v Ljubljani. Nimajo pa ob svoji strani za obseg njihovega delokruga izabranih skupščin in odborov, okrožnih in okrajnih. Z ozirom na

velike naloge gospodarskega in socialnega značaja je pa baš v obmejnih pokrajinah v nujnem interesu naroda in države, da se ljudstvu omogoči dejansko izdatno sodelovanje v upravi. Ustvaritev upravnih okrožij in manjših okrajev s samouprave pod vodstvom držanih činiteljev, okrožnih i okrajnih načelnikov, je tem bolj potrebna, ker je tudi uprava v občinah za časa vojske zelo trpela, saj je bila prisiljena občinska uprava zanemarjati svoj pravi delokrog in se je pod pritiskom avstrijske vlade le zlorabljavala v vojne svrhe. Tudi občinske finance so prišle v teh razmerah v obupen položaj zlasti vsled najetja vojnih posojil.

Skrajni čas je, da se samouprava, če ne že obenem v celi državi, pa vsaj imenovanih delih države takoj uvede in obenem decentralizira javna uprava. Brez težav je mogoče na podlagi že obstoječih razmer kratkim potom ustvariti primerna upravna okrožja in upravne male okraje, ki bi odgovarjala okrogom in srezom v smislu zakona 18. marca 1908. za obseg obstoječih okrožnih sodišč s prebivalstvom okoli 200.000 duš in okrajnih sodišč s prebivalstvom okoli 20.000 duš naj se ustvarijo nova upravna okrožja in upravni okraji in sicer na sedežih imenovanih sodišč, ki so naravna središča okrožij in malih okrajev. V omenjenih obmejnih pokrajinah naj se torej nemudoma ustvari upravna okrožja, in sicer okrožje s sedežem okrožnega načelnika v Mariboru, v Celju, v Ljubljani in v Novem mestu in na Koroškem. Svoječasno se naj pridružijo okrožja za Primorje in Prekmurje. Za obseg okrajnih sodišč naj se primerno srezkemu načelniku srbskemu postavi okrajni načelnik. Uvedejo naj se na podlagi volitev okrožne in okrajne skupščine in izvolijo okrožni in okrajni odbori. Politična in finančna uprava deželne vlade v Ljubljani ima na razpolago zadostno število usposobljenih uradniških sil, da se primerno zasedejo mesta okrožnih in okrajnih načelnikov. Če se začasno sprejme volilni red v smislu zgori omenjenega zakona, ki je v veljavi v območju kraljevine Srbije, ima naša davčna uprava v najkrajšem času na razpolago podatke, da se more sestaviti po občinah seznamek volilcev za okrožne in okrajne skupščine. Poslovni red v okrožni skupščini in okrožnem odboru, v okrajni ali srezki skupščini in srezkem odboru bi s primernimi neznatnimi, krajevnim razmerem odgovarjajočimi spremembami, bil za imenovane pokrajine skoro doslovno sprejemljiv v smislu pravil proglašanih 20. septembra 1905., zbornik LX. : 312. Popolnoma nemogoče bi bilo odrekati v današnjem položaju obmejnimi pokrajinam države podrobno organizacijo javne uprave in samouprave

po okrožjih in okrajih, če se hoče iste dvigniti. Narod je usposobljen za samoupravo po svoji izobrazbi in ta narod na javnih zborih in v časopisju izraža svojo odločno voljo dobiti svojo samoupravo. Ne more se pustiti okrajev in okrožij n. pr. brez budžeta za ceste, mostove, za zdravstvo itd. V obsegu okrožij se želijo udeleževati po načelu samopomoči tudi gospodarski sloj, zahtevajo se odgovarjajoče zbornice za trgovce, obrtnike, kmete, delavce. Bilo bi neodpustno narod zadrževati v udeleževanju želje samouprave v vseh navedenih smereh, ne sme se niti trenutek odlašati z določitvijo temeljev, upravnih okrožij in okrajev.

Vprašam gospoda ministra za ustavodajno skupščino in za izenačenje zakonov:

1. Je li gospod minister za saobračaj vse ukreninl, da se voznjo vlakov iz Slovenije ne bodo ovirale, marveč le pospeševale, da ne nastane kriza v prehrani?

2. More li gospod predsednik ministrskega sveta sporočiti, kdo ima kompetenco v razpolaganju z bencinom i ratnega klena in kakšne korake je dosedaj uprava državnih monopolov ustovila za uvoz nafte iz Galicije ali Rumunije?

Beograd, dne 1. aprila 1919.

Dr. L. Pogačnik s. r. Gostinčar s. r.
 J. Vesenjaks. r. Fr. Smodejs. r.
 J. Brodars. r. J. Strein s. r.
 Dr. Schaubach s. r. Dr. J. Lovrenčić s. r.
 Dr. Jos. Hohnjec s. r. Dr. Fr. Jankovič s. r.
 Dr. Janko Šimrak s. r. Dr. Korošec s. r.

Interpelacija

dra. Halilbega Hrasnice i drugova na Gospodina Ministra Unutrašnjih Dela, radi postupka javnih organa kotara derventskeg u Bosni.

Početkom marta ove godine razdijelio je knez sela Bukovine kotar Derventa u Bosni 15 parcela slobodne zemlje Halilage i Omerage Ugjavrlića iz Dervente u površini od 300 dumuna (30 hektara) seljacima toga sela bez ičije privole i bez uredovnog naloga. Ovi 15 parcela sačinjavali su sveukupni slobodni posjed Ugjavrlića, kog su ovi u vlastioj režiji obrađivali, gde su svoj čardak imali.

Ugjavrlići su se pritužili kotarskom predstojniku u Derventi, a ovaj je pozvao kneza sela Bukovice i pitao za razjašnjenje. Knez je odgovorio, da je to učinio po nalogu šumskog upravitelja Vukašina Amićića, zaposlenog kod kotarskog ureda u Derventi a kad je i ovaj bio pitan od kotarskog predstojnika, odgovorio je da je dao nalog knezu, da popiše beglučki posjed Ugjavrlića, da bi ga kupio, ako bi vlasnici hteli prodati.

Ovo je jedan slučaj, gde se je moglo ustanoviti da javni organi nagovaraju mirne seljake da razgrab-

ljuju. neovlašteno tuđe dobro, a sigurno će biti i više slučajeva, jer se već od dulje vremena opaža, da seljaci svojevoljno zaoravaju slobodne posjede zemljovlasnika.

I. Pitam s toga Gospodina Ministra Unutrašnjih Dela šta misli preduzeti da javni organi i činovnici ne revolucioniraju seljaštvo protiv zemljovlasnika?

II. Šta misli Gospodin Ministar preduzeti, da se razgrabljena zemlja povрати Ugjavrlićima?

III. Napokon misli li Gospodin Ministar dati provesti disciplinarnu istragu protiv šumskog upravitelja Vukašina Amićića?

Dr. Laginja, s. r. Don A. Jagić s. r.
 Dr. Hrasnica s. r. Dr. Vinterhalters. r.

Interpelacija

narodnega poslanika dra. Frana Schaubacha in tovarišev na gospoda predsednika ministrskega sveta kakor vodje ministrstva inostranskih dela.

Iz Italije prihajajo pogostoma nezaslišane vesti o slabem ravnanju z jugoslovanskimi ujetniki. Tako se je poročilo, da so naši ujetniki v Lombardski ravnini noč in dan morali preživeti na prostem, v vlagi na slabi, strhli slami, da je hrana nezadostna, slaba, da niti vode ne dobe, da je umrljivost velika.

V zadnjih dneh se je vrnjlo 45 jugoslovanskih ujetnikov iz Italije. Italijani so poslali domov ujete duhovnike in medicinece; a najprej Nemce, Madžare, Čehe in Poljake in najzadnje šele Jugoslovane.

Ti potrjujejo vesti v slabem ravnanju z našimi ujetniki v Italiji v polnem obsegu. Vojni kurat župnik Škorjanc, ki se je z njimi vrnil priča, da so Italijani celo z oficirji delali skrajno neobzirno. Zastrazeni so bili kot najhujši razbojniki. Hrano so si morali preskrbeti in kuhati sami. Italijani dajo le denar in to nezadostno n. pr. aspirantu po 3 lire, poročniku po 5 lir. Vsled draginje si niso mogli drugega nabaviti kot riž in makarone. Za Božič so si mogli privoščiti kot »poboljšek« konjsko meso. Ko so se pritožili jim je laški komandant tabora v Otojani odgovoril, da se laškim ujetnikom v Nemčiji in Avstriji ni zgodilo boljše.

Slovenski medicinec pripoveduje, da so jim takoj ko so bili ujeti Italijani pobrali vse, kar je imelo kako vrednost, ure, denar i dr. Domače prebivalstvo je besno klalo naše onemogle ranjence s nožem in bajoneti, streljalo je s puškami na naše ljudi in so bili pri bos. herc. pešpolku št. 1 tri naši vojaki ubiti. Poveljnik, ki je to dopustil je bil neki kapetan Molini 46 ital. polka. V Vidoru pri Piavi so bili 6 tednov čisto naprostem v neki razvalini. Na dva moža so delili po eno konservo in polovico prepečenca. Niti vode jim niso privoščili. Izpostavljeni deždu, snegu in mrazu, brez perila v strašni nesnagi, niso smeli

kuriti, da bi se segreli. Naši ljudje so bolehalo in umirali. Po dvajset mož se je javilo hkrati za bolne in še ko se jim je prepovedalo, in so sprejeli le kakega, ki je že umiral. Od Vidora so prišli v Resano, v šotore med blato, uši in drugo nesnago, bili so brez plaščev, brez odej natlačeni skupaj kakor ovce. Prišli so v Citta Ducale v Abrucih in od tod v Otojano pod Vezuvom. Tu je bilo vse natlačeno, izprehodi prepovedani, prepovedano jim je bilo celo narodne pesmi peti. Ujetniki so poslali poročilo srbskemu konzulu, kterege ta najbrž niti dobil ni. Pozneje so še enkrat izročili srbskemu konzulatu prošnjo in položaj ujetnikov se je nekoliko zboljšal.

Taka poročila. Tako mednarodnim načelom nasprotujoče, nečloveško ni nobena država, niti za časa najhujših sovražnosti ravnala z ujetniki, kakor Italijani z našimi, ktere so pozdravljali kot svoje prijatelje in jim obljubovali svobodo, dokler so se jih bali.

To kruto ravnanje italijanskih komandantov z našimi ujetniki je pa tudi velika nehvaležnost napram Jugoslaviji in napram ujetnikom samim.

Ko so se nahajali ujetniki Italijanske armade v naših krajih so ti reveži povsod v Jugoslaviji uživali sočutje našega ljudstva. Avstro-Ogrska — zato nismo mi odgovorni — res ni lepo ravnala z njimi, a naše ljudstvo je imelo povsod usmiljenje z njimi in čeravno je samo stradalo, je dalo italijanskim ujetnikom odtrgajoč si zadnji grižljaj od ust, kar je le moglo, dasi je bilo to strogo prepovedano. Ko pa se je ustanovila Jugoslavija, je bilo prvo, da smo usodo ubogih ujetnikov zboljšali, jim preskrbeli primerno hrano, tudi obleko in obučo in jim dali takoj popolno prostost.

Med našimi ujetniki v Italiji je večina takih, ki so pod vplivom dogodkov v zaledju, zaupajoč obljubam Italijanov prostovoljno se predali, položili orožje in se celo združili z Italijani kot zavezniki bratske Srbije.

Po poročilih listov je v Italiji že nad 100.000 Jugoslovanov ujetih, med njimi 400 častnikov. Velik del naše inteligence, naše delavne moči je v nevarnosti, da se pokvari duševno in telesno, da se uniči. Italijani zabranjujejo vsako korespondenco, naša javnost je nad negotovostjo in nad vestmi o nečloveškem ravnanju z našimi ljudmi razburjena.

Naša dolžnost je, da gospoda ministra predsednika na te vesti opozorimo in ga prosimo, da porabi ves svoj vpliv v prid naših ujetnikov v Italiji.

Za sedaj pa prosimo, da odgovori na vprašanja:

1. Ali more dati Narodnemu predstavništvu uradne podatke v številu naših ujetnikov v Italiji in ravnanju z njimi?

2. Kaj se je dosedaj storilo za olakšanje usode istih in kaj hoče ukreniti, da se z našimi ujetniki

človeško, po mednarodnem pravu ravna, in se čim preje oslobodijo ter vrnejo?

Prosimo gospoda ministra predsednika, da odgovori ustmeno.

Beograd, dne 5. aprila 1919.

Dr. Fr. Schaubach

Grafenauer

Dr. Fr. Janković

Fr. Pišek

Fon

Dr. Josip Lovrenčić

Dr. L. Pogačnik

Fr. Smodej

Sušnik

I. Brodar

Štrein

Interpelacija

poslanec Fr. Piška, Grafenauerja, Štreina, Brodarja in tovarišev na gospoda ministra za poljedelstvo glede preskrbe umetnih gnojil in močnih krmil.

Med vojno se je zmanjšala produkcija kmetijskih pridelkov na slovenskem ozemlju povprečno za $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$, to pa najbolj vsled pomanjkanja hlevskega in umetnega gnoja.

Hlevskega gnoja ni dovolj, ker je bivša državna uprava brezobzirno rekvirirala živino, tako, da je padlo število živine na $\frac{1}{3}$ normalnega stanja; s tem je padla tudi množina hlevskega gnoja, ki že v normalnih razmerah ni zadostovala in si je moral naš kmet nabavljati umetnega gnojila. V vojni dobi je izostal s časoma popolnoma dovoz umetnih gnojil, vsled česar je zemlja izčrpana. Potrebuje torej ob pomanjkanju hlevskega gnoja tem večje množine umetnih gnojil.

Smatram za brezpogojno potrebno, da se vsa pazljivost posveti produkciji umetnih gnojil na našem državnem ozemlju, in to ne le iz kmetijskih, temveč tudi iz državnogospodarskih vzrokov.

Vprašamo gospoda ministra za poljedelstvo:

1. Ali so g. ministru ti odnošaji znani?
2. Ali je že ukrenil kaj, da se temu pomanjkanju odpomore trenutno z uvozom, za stalno pa z oskrbo produkcije na državnem ozemlju?

Beograd, 4. aprila 1919.

Štrein

Dr. Jos. Hohnjec

Grafenauer

Dr. Janko Šimrak

Sušnik

Dr. Schaubach

J. Brodar

Dr. Josip Lovrenčić

Fr. Smodej

J. Vesenjāk

Dr. Lovro Pogačnik

Fr. Pišek

Fon

Dr. Janković

Interpelacija

poslancev Janeza Brodarja, Janeza Streina, Frana Piška, Frana Grafenauerja in tovarišev na gospoda finančnega ministra glede takojšnje predložitve zakona o vojnih dobičkih.

Javno znano dejstvo je, da je mnogo ljudi tekom vojske napravilo ogromne dobičke z izdelovanjem in dobavo potrebščin za vojsko, z nakupovanjem in prodajo živil, blaga in usnja ter z drugimi raznovrstnimi, večkrat naravnost oderuškiimi špekulacijami.

Vsi ti ljudje so si zbrali ogromno premoženje brez pravega dela in lastne zasluge le vsled razmer, ki jih je ustvarila vojska, dočim so imeli drugi sloji istočasno samo trpljenje, pomanjkanje in žrtve od vojske. Njihove špekulacije so pomagale poslabšati sedanjo slabo vrednost denarja. Naravna pravičnost in obča korist terjata nujno, da ogromna bremena, ki

jih radi vojske moramo nositi, pokrije država najprej z davkom na vojne dobičke.

Nevarnost pa obstoji, da bodo vojni dobičkarji znali zakriti večji del svojega plena. Zato mora država v tem oziru ukreniti takoj, kar treba.

Vprašamo tedaj gospoda finančnega ministra:

1. Ali je voljan, takoj predložiti narodnemu predstavništvu zakon o obdavčenju vojnih dobičkarjev?

2. Ali je že izvršil v ta namen potrebne priprave?

Belgrad, dne 4. aprila 1919.

Dr. J. Lovrenčić s. r.

F o n s. r.

Grafenauer s. r.

Ivan Brodar s. r.

Dr. L. Pogačnik s. r.

Stanko Banič s. r.

J. Strein s. r.

J. Vesenjaks. r.

Dr. Janko Šimrak s. r.

Fr. Smodejs. r.

Dr. Jankovič s. r.

